

Рівненський державний гуманітарний університет
Філологічний факультет
Кафедра стилістики та культури української мови

Дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
П'ЯТИКЛАСНИКІВ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ
НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

Виконала студентка VI курсу
групи УМ-61 спеціальності 014 Середня
освіта (Українська мова і література)

Саливончик Анна Іванівна

Керівник – канд. пед. наук,
доц. Златів Леся Михайлівна

Рецензент – докт. пед. наук,
доц. Груба Таміла Леонідівна

Рівне – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	
1.1. Інноваційність в освіті як філософська та педагогічна проблема...7	
1.2. Інноваційні технології навчання української мови в контексті ідей Нової української школи.....17	
1.3. Психологічні аспекти інноваційного навчання української мови учнів молодшого підліткового віку.....32	
Висновки до 1 розділу.....	42
РОЗДІЛ 2. ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5 КЛАСІ.....	
2.1. Аналіз програми та підручників із боку досліджуваної теми.....44	
2.2. Експериментальна система навчання української мови п’ятикласників із застосуванням інноваційних технологій.....56	
2.3. Перебіг та результати педагогічного експерименту.....63	
Висновки до 2 розділу.....	75
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Реформи у сучасному освітньому процесі, реалізація нового Стандарту загальної середньої освіти здійснюються із метою адаптації до потреб сучасного учня – учня XXI століття. Тому в основі Нової української школи (*далі – НУШ*) – перехід від школи знань до школи вмінь, що передбачає перенесення акцентів у освітньому процесі з нагромадження предметних знань на вироблення вмінь застосовувати ці знання в конкретній, часто непередбачуваній ситуації. Для реалізації таких підходів необхідні нові навчальні технології, які допоможуть налагодити контакт із учнями, краще донести навчальний матеріал, навчити дитину творчо мислити, розвивати культуру мовлення тощо.

Актуальність проблеми застосування інноваційних технологій на уроках української мови зумовлена тим, що вони сьогодні дозволяють здійснити одну з основних цілей навчання української мови та літератури – дати можливість перейти від вивчення предмета до сприйняття його як засобу спілкування й мислення, а навчально-пізнавальну діяльність перевести на новий творчий рівень.

Суспільна вимога дійсності – це школи нового покоління, на яких буде акцент впровадити інноваційні процеси у освітній галузі. Нове у діяльності освітнього закладу – це комплекс або окремі елементи, що дадуть змогу саморозвитку творчої особистості як учителя так і учня, абсолютно нові методи, прийоми, ідеї, котрі взагалі ще не використовували у навчанні. Це поєднання двох різних стратегій організації навчання й виховання – традиційної та інноваційної.

Нові умови реформування освіти в Україні, що відбувається із червня 2016 року, сприяли створенню нового Стандарту загальної середньої освіти, реалізованого у форматі концепції «Нової української школи» [52]. У цьому стандарті поєднано європейський педагогічний досвід, що трансформований і адаптований відповідно до потреб сучасного учня. Школярі початку третього

тисячоліття є основою нового суспільства так званої третьої хвилі. Його ще називають суперіндустріальним (О. Тоффлер), або постіндустріальним суспільством (Д. Белл), суспільством знань (П. Дракер), мережевим суспільством (М. Кастельс) чи поколінням Z (У. Штраус, Н. Гоув) [60]. Модерний соціум потребує зовсім інших підходів до навчання, вони реалізовані нині через базові освітні стратегії, які закладено в компетентнісно зорієнтованій концепції НУШ.

«Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а й здатності самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян», – зазначено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [3, с. 8].

Нормативною базою нашого дослідження є документ, який одержав назву «Основи Стандарту освіти: Нова українська школа» [2] та Закон України «Про освіту» [1], чинний із вересня 2017 року, у яких акумульовано базові стратегії (положення) концепції НУШ.

Об'єкт дослідження – процес навчання української мови здобувачів ЗЗСО, **предмет** – особливості інноваційного навчання української мови п'ятикласників у контексті ідей НУШ.

Мета дипломної роботи – дослідити педагогічні умови інноваційного навчання української мови п'ятикласників у контексті ідей НУШ, розробити та апробувати експериментальну систему інноваційного навчання української мови учнів п'ятого класу.

Завдання дослідження:

- дослідити наукові основи інноваційного навчання української мови у контексті ідей НУШ, зокрема проаналізувати інноваційність в освіті як філософську та педагогічну проблему, схарактеризувати інноваційні технології навчання української мови в контексті ідей НУШ, дослідити психологічні аспекти сприймання інноваційного навчання учнями молодшого підліткового віку;

- проаналізувати нормативну базу дослідження;
- розробити експериментальну систему навчання української мови п'ятикласників із застосуванням інноваційних технологій та апробувати її у ЗЗСО;
- описати перебіг та результати педагогічного експерименту.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що проведено комплексне дослідження педагогічних умов реалізації інноваційного навчання української мови п'ятикласників у контексті ідей НУШ, розроблено та апробовано експериментальну систему інноваційного навчання української мови учнів п'ятого класу.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні вітчизняних та європейських рекомендацій щодо реалізації інноваційного навчання української мови, а також в узагальненні передового психолого-педагогічного досвіду щодо застосування інноваційних технологій у освітньому процесі ЗЗСО.

Практичне значення роботи полягає в тому, що апробовану систему інноваційного навчання української мови можна застосовувати на уроках у п'ятому класі.

Апробація дипломної роботи. Основні аспекти дослідження висвітлено у статті: Саливончик А. І. Інноваційні технології навчання української мови у контексті ідей Нової української школи. *Пріоритети філологічної освіти* : зб. наук. пр. студентів, магістрантів філол. спец. вищ. навч. закл. Рівненщини, учнів відділ. філол. та мистецтвозн. РМАНУМ. Рівне-Острог: ФОП видавець Свиначук Р. В., 2021. Вип. 9. С.23-26.

Основні положення роботи висвітлювались у виступах на науково-практичних конференціях:

1. Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет-конференція «Пріоритети філологічної освіти» (14 квітня 2021 року, Рівне, РДГУ; тема доповіді – «Інноваційні технології навчання української мови п'ятикласників у контексті ідей Нової української школи»).

2. Студентська науково-практична онлайн-конференція «Наступність і перспективність інноваційної лінгводидактики в контексті багатоступеневої національної освіти» (8 квітня 2021 р., Тернопіль, ТНПУ; тема доповіді – «Експериментальна система навчання української мови п'ятикласників із застосуванням інноваційних технологій»).

3. Всеукраїнська наукова інтернет-конференція «Лінгвістичні студії молодих дослідників» (11 листопада 2021 року, Рівне, РДГУ; тема доповіді – «Інноваційність в освіті як філософська та педагогічна проблема»).

Дослідження виконане у рамках кафедральної теми «Проблеми української лінгводидактики основної, старшої та вищої школи у контексті когнітивно-дискурсної парадигми» (державний реєстраційний номер 0117U007580).

Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри стилістики та культури української мови (протокол № 8 від 7 червня 2021 року, протокол № 12 від 18 жовтня 2021 року, протокол № 14 від 18 листопада 2021 року).

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури і додатків. Загальний обсяг роботи – 98 сторінок, із них – 78 основного тексту. Список літератури нараховує 88 джерел.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

1.1. Інноваційність в освіті як філософська та педагогічна проблема

Основою модерного суспільства є технологічний прогрес та швидкий розвиток технологій. Саме технології є головною засадою сучасного світу. Сьогоднішня людина повинна нестандартно мислити, створювати наукові, творчі продукти та втілювати новітні ідеї у розвиток освіти для майбутнього держави. Якраз ці зміни в українському суспільстві призвели до створення нової моделі навчання – Нової української школи.

У педагогіці інновації пов'язані із основними процесами у суспільстві та їхніми проблемами. Сьогодні створюється абсолютно нова педагогіка, характерною рисою якої є інноваційність. Через швидкий темп соціальних та педагогічних процесів виникли кризові явища у педагогіці. У вимогливому та швидкозмінному середовищі рівень освіти, а також вплив її на індивідуальний розвиток дитини, залежатиме від упровадження технологій навчання, що базуються на новітніх дидактичних принципах, методологічних засадах та психолого-педагогічних теоріях, що розвиватимуть діяльнісний підхід до навчання.

Логіка нашого дослідження передбачає аналіз основних ознак інноваційних педагогічних технологій і пояснення сутності понять «інновація» та «педагогічна технологія».

Поняття «інновація» було введено до наукового вжитку приблизно наприкінці ХХ століття. Не оминуло воно й педагогічну галузь, де над його визначенням працювало чимало фахівців. Так, зокрема Л. Ващенко називає інновацію «процесом створення, розповсюдження та використання нововведень для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розкривалися по-іншому» [15, с.14]. Ю. Васьков вважає, що це «результат творчого пошуку оригінальних,

нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем; значущі й системні новоутворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними для еволюції освіти та позитивно впливають на її розвиток» [14, с. 23].

Інновацією можна назвати також нові форми організації праці та управління, новітні технології, що застосовуються не лише в різних установах та організаціях, а й у різних сферах життя. Інноваціями можна також вважати оновлення або удосконалення теоретичних та практичних процесів освіти, що здійснюються задля оптимізації освітнього процесу. Інновації – це процес здійснення цілеспрямованих змін, спрямованих на перетворення яких-небудь елементів у структурі або функціонуванні організації; нові ідеї, погляди, що мають реалізуватися [27, с. 18].

Слово «інновація» походить із латині і означає «оновлювати, змінювати та впроваджувати нові речі» [28, с.21]. У навчанні інтерпретації інновація означає нововведення для вдосконалення процесу та результатів навчального процесу. Інновацію можна розглядати як процес (масштабні або часткові зміни в системі та відповідних видах діяльності) і продукт (результат) діяльності. Тому, за І. Дичківською, інноваційна технологія навчання як процес визначається як «цілеспрямоване, систематичне та послідовне впровадження оригінальних, інноваційних методів, прийомів і засобів навчання, що охоплює все від визначення її мети до очікуваних результатів загального навчального процесу». [28, с.27].

Коли звернемося до поняття *технологія*, то з наукових джерел дізнаємося, що воно походить від грецьких слів – *мистецтво, майстерність і навчання* [50]. Отже, технологія – усвідомлене практичне мистецтво або усвідомлена майстерність.

Порівнюючи особливості інноваційної та традиційної освіти, можемо виділити такі недоліки останньої:

- відсутність мотивації до самоосвіти та саморозвитку;
- низький рівень діалогічного спілкування;

- використання педагогами авторитарного, командного стилю проведень уроків;
- домінування пояснювально-ілюстративного типу навчання і репродуктивної діяльності учнів.

Названі недоліки спричиняють у більшості здобувачів освіти небажання та невміння учитися, нецікавість до уроків, пасивність тощо.

Тому потрібно побороти власну неготовність освітнього середовища до сприйняття інновацій і формувати у здобувачів освіти вміння застосовувати нові знання у будь-яких ситуаціях. І головною рушійною силою у цьому складному процесі постає саме учень.

Науковці виділяють такі групи педагогічних технологій: традиційні педагогічні технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності учнів; педагогічні технології на основі підвищення ефективності управління та організації освітнього процесу; педагогічні технології на основі дидактичного удосконалення та реконструювання матеріалу; окремі предметні педагогічні технології; альтернативні та вроджені педагогічні технології; педагогічні технології розвиваючого навчання та педагогічні технології авторських шкіл.

Очевидно, постала необхідність керувати процесом розвитку, а не особистістю. Основою освітнього процесу є виховання відповідальної особистості, що здатна до саморозвитку і самоосвіти, яка вмітиме критично мислити та опрацьовувати різноманітну інформацію, а також використовувати набуті знання і вміння для творчого погляду на навчання, здатність практично використовувати інформацію, яка згодом може знадобитися у житті.

Забезпечити реалізацію цих вимог повинна особистісно зорієнтована освіта, яка базується на основних принципах:

- дитина у школі виступає особистістю;
- освіта здійснюється із метою розвитку цієї особистості;
- педагогічні відносини повинні ґрунтуватися на основах гуманізму та демократизації;
- учень є суб'єктом освітньої діяльності;

- кожна дитина у чомусь талановита;
- позитивна Я-концепція особистост виступає основою навчання;
- навчання повинно мотивувати на ґрунтуватися на успіху [48] .

Домінуючою тенденцією розвитку людства є інноваційність, якщо враховувати, що нова освітня парадигма базується на засадах збереження і розвитку творчого потенціалу особистості, готовності до сприймання і розв'язання нових завдань, її спрямованості на самовизначення, стабільно активної життєдіяльності у змінних соціальних умовах. Так однією з пріоритетних проблем наукової педагогіки є проблема педагогічної інноватики як спеціальної наукової дисципліни, яка розкриває загальні засади теорії педагогічних інноваційних процесів.

Педагогічна інноватика – це вчення про створення, оцінювання, освоєння і використання педагогічних новацій [28, с. 18].

Вивчення інновацій як процесу розпочалося в другій половині ХХ ст. та має виражений прикладний характер у світовій економіці. Загалом науковці зосереджені на теоретичному обґрунтуванні, а саме практичних рекомендаціях, пов'язаних із аналізом аспекту інноваційних процесів, упровадження інновацій, а також забезпечення режиму функціонування інноваційних програм і проєктів.

Інноваційні проблеми досліджували зарубіжні педагоги: Р. Хейвлок, А. Хаберман, К. Ангеловські, Н. Грос, Х. Барнет, Д. Гамільтон, У. Кінгстон, Н. Лагервей, М. Майлз та ін. Суспільний інтерес до інновацій у зарубіжній педагогіці виявляється в активізації інформаційних служб: Азіатського центру педагогічних інновацій для розвитку освіти та Центру дослідження інновацій в освіті під егідою ЮНЕСКО [28, с. 18].

Саме через проблеми та потреби розвитку й функціонування освітніх закладів із реаліями виховної справи пов'язаний розвиток в Україні педагогічної інноватики. Упровадження максимально ефективних інноваційних технологій навчання полягає у постійному пошуку педагогічної інноватики, тому що здобувач освіти з допомогою вчителя створює себе, пізнає та

навчається володіти собою й аналізує. Взагалі впровадження нового не є центральною ціллю педагогічної інноватики, бо вона тільки орієнтується на нове. А ритмічні зміни суспільства спонукають до оновлення змісту та форм виховання і навчання. «Нове» як термін тлумачиться так: це створене або зроблене, уперше відкрите, яке сформувалося недавно [28, с. 19].

Проблеми педагогічної інноватики полягають у тому, що дослідники намагаються співвіднести у педагогіці нове з сучасним, прогресивним, корисним, новітнім. На думку російського вченого В. Загвязинського, нове у педагогіці – не тільки методи, ідеї, підходи, технології, а також комплекс елементів, що ввібрали прогресивне начало у себе, який дає змогу в різних умовах адекватно розв'язувати завдання виховання та освіти. Щоб реалізувати утвердження нового, що спровокує позитивні зміни, щоб воно стало засобом актуальних розв'язань проблем освітніх закладів, а також витримало експериментальну вимогливу перевірку. При виборі нововедення та його доцільності потрібно керуватися реальним аналізом ситуації, а не тільки вподобанням або особистим баченням. Важливо враховувати нові аспекти педагогічного засобу та специфіку використання технологій. Нововедення не завжди забезпечують хороші результати, а можуть створювати труднощі для вчителів та учнів. Лише ефективні, максимальні результати, як відомо, є прогресивними, вони відкривають нові можливості та не спричиняють шкоди. У педагогічній практиці відомо багато випадків, коли щойно відкрите породжувало проблеми для людства, тому спільного з прогресом воно не могло мати. Тому прогрес або регрес можемо засуджувати тільки за результатами функціонування [28, с. 19-20].

Як особливий феномен співвідносити нове можна за такими ознаками:

- просторово-часова неідентичність (неповторність, несхожість нової системи на інші);
- актуальність (важливість та потрібність в даному часі);
- стабільність (свідчить про єдність, цілісність, повторюваність основних елементів нового протягом певного проміжку часу);

— ефективність (здатність розв’язувати та вирішувати поставлені завдання за допомогою новацій);

— оптимальність (доцільність та ефективність створення нового засобу або способу діяльності, а також про змогу з його допомогою оптимальним шляхом розв’язувати проблеми);

— змінюваність (гнучкість нових методів, їх здатність до апробації, властивість постійно вдосконалюватись, змінюватись, модифікуватись) [28, с. 20] .

Уперше поняття «інновація» вжито понад сторіччя тому в лінгвістиці, щоб позначити процес трансфера (лат. *Transfere* – *переносу, переміщую*) – це проникнення елементів однієї культури в іншу і набуття при цьому нових, не властивих раніше якостей [28, с.21]. Розглядалося таке проникнення як вирішальний фактор культурного розвитку.

Поняття «інновація» у педагогіці вживається у різних значеннях:

- форма організації інноваційної діяльності;
- комплекс нових фахових дій педагога, які спрямовані на розв’язання сучасних проблем навчання і виховання з позиції особистісно зорієнтованої освіти;
- зміни в освітній практиці;
- процес комплексного створення, використання, розповсюдження сучасного засобу в різних галузях техніки, педагогіки, наукових досліджень, технології;
- результати інноваційних процесів [28, с. 21].

У науковій літературі констатуємо значні розбіжності, пов’язані з тлумаченням терміна «інновація», як-от:

1. Нововведення – перехід певної системи з одного стану в інший зі своїм життєвим циклом [63].

2. Нововведення – це цілеспрямована зміна, яка вносить у середовище впровадження нові стабільні елементи [64].

3. Нововведення – комплексний процес створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу (новації). Нововведення – форма організації інноваційної діяльності [43, с. 9].

4. Нововведення є першим застосуванням нового продукту або процесу [88, с. 56].

5. Інновація – пряма калька з англійського слова «innovation», що означає «нововведення», «новина», «новаторство» [16, с. 3].

6. За своїм основним змістом поняття «інновація» приналежне не тільки до створення і поширення новацій, а й до змін у способах діяльності, стилі мислення, які з цим пов'язані [37, с. 55].

7. Інновація – процес часткових змін, що ведуть до модифікації окремо взятих цілей освіти або засобів і способів їх досягнення [55].

8. Нововведення – комплексний, цілеспрямований процес створення, розповсюдження та використання нового, метою якого є задоволення потреб й інтересів людей новими засобами, що веде до певних якісних змін системи і способів забезпечення її ефективності, стабільності та життєздатності [74, с. 12].

9. Інновації – це й ідеї, і процеси, і засоби, і результати, взяті в єдності якісного вдосконалення педагогічної системи [58].

10. Інновації – вперше створені, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності [61].

Радикальні нововведення призводять до різних тлумачень поняття. Одні науковці вважають, що інновацією можна вважати тільки те, що нове, інші зараховують до інновацій навіть несуттєві зміни.

Розглядаючи ознаки інновації, її можна сприймати як процес і також як продукт (результат). Як процес інновація означатиме часткову зміну, а як результат передбачатиме процес відтворення нового. Саме на такій підставі розрізняють поняття «новація» (нові ідеї, недотики, методи, технології) та «інновація» (процес, у якого предметом є новації) [28].

Дослідниця О. Дольська вважає філософію важливим інструментом формування міждисциплінарних та трансдисциплінарних зв'язків. Оскільки сучасна наука швидко розвивається та удосконалюється, філософське обґрунтування цих досягнень має бути ключовою умовою загального розвитку людства. Адже без філософського трактування сучасного розвитку суспільства, інформації, науки, техніки, технологій, освіти трактування не можливо зрозуміти поступ наукового знання. Як наслідок, перед філософією розгортаються нові проблеми, не тільки методологічні та теоретичні, але й практично-орієнтовані та прикладні [29, с. 20].

Важливою працею, що досліджує дані процеси, є докторська дисертація А. Бойко «Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно-філософський аналіз», в якій авторка висловлює припущення, що модернізація освіти є закономірним процесом оновлення національної системи освіти загалом, відповідно до апробованих практикою здобутків у цій галузі провідними країнами світу. Вона вважає, що в змістовому розумінні модернізація подається як «оновлення», «осучаснення», «узгодження з вимогами часу», що інтелектуалізується на основі таких принципів, як спадкоємність, системність, толерантність, інноваційність, порівняння із зарубіжним досвідом тощо, узагальнюються основні суперечності процесу модернізації освіти в період утвердження ринкових відносин та способи їх раціонального розв'язання [9, с. 6].

В Україні така ситуація підштовхує систему освіти до впровадження інновацій. Тому що цінною сьогодні є здатність отримати знання, створення нових знань, а не освіта сама по собі. Прямим шляхом до інтеграції освіти є інновації. І у цьому випадку інновації мають зачепити усі аспекти освітнього процесу: методичний, прикладний, організаційний. Тільки так інновації стануть рушійним інструментом для покращення якості освіти. Можемо також зазначити, що філософія не дає безумовних схем і рецептів, а її знайомство з проблематикою допоможе відкрити шлях до відповідей на життєві питання, що зустрічаються перед соціумом. Як підкреслює Л. Губерський, філософія

допоможе навчитися мистецтву розмірковувань, розмислів, а також толерантному сприйняттю позицій та думок опонента.

У контексті сучасної реальності, коли домінують фінансово-економічні виміри, філософія наголошує на самооцінці людини, незалежно від статусу та здібностей кожної людини [25, с. 12-13].

Слід зазначити, що інновація школи розуміється не як впровадження у освіту антропологічних і філософських концепцій, що характерно для другої половини минулого століття, а як відповідь на виклик часу, з огляду на вимоги ринкової економіки та України. Основними причинами є індустріальна модель вітчизняної економіки, відсталість або недостатня реорганізація системи освіти, відсутність стратегій формування індивідуальності в інформаційну епоху [40, с. 25]. Інновація освіти свідчить не лише про розробку та впровадження інноваційно-нового змісту, нової технології навчання, а й про процес комплексного реформування освіти, якісну зміну стилю роботи та способу життя людини. До основних принципів інноваційних змін в освіті відносяться: принцип безперервності освіти; особистісно зорієнтованого навчання; єдності навчання і виховання; пошуку нестандартних методів і форм навчання [33, с. 36-37].

Разом із тим важко не погодитися з позицією В. П. Андрущенка: «Інноваційний розвиток освіти в цих умовах має проблематичний характер. Його здійснення знаходиться під загрозою. Неважко спрогнозувати те, що більшість наших дітей у найближчий час належної освіти не отримають й увійти в суспільний процес у якості його повноформатного суб'єкта навряд чи зможуть. Висновок, як кажуть, на поверхні: без належної освіти, виховання, культурної соціалізації підростаючого покоління і дорослих «український прорив» є справою безнадійною» [6, с. 7]. Таким чином, дана проблема визначається як система структурних та інституційних розбіжностей у процесі соціальної трансформації української освіти. До глобальних викликів активного опору модернізації (М. Кастельс) українська система освіти додає неузгодженість, нерівномірність, соціальну нерівноваженість [59, с. 10].

Випереджальне зростання потреб суспільства мають забезпечувати інноваційні освітні технології. Філософсько-методологічна основа повинна ґрунтуватися на індивідуальному розвитку особистості. Традиційний характер освіти базується на відтворенні набутих знань і навичок. Сама сутність цієї освіти репродукується тільки за заданим зразком. Інноваційність стосується якраз таки якісних змін у нових педагогічних технологіях та у всебічному реформуванні освіти. Метою інноваційної системи є сприймання людиною абсолютно нової ситуації з наданням самостійного досвіду та створення умов особистісного зростання творчої самостійності. Головне завдання у розкритті здібностей індивіда полягає у спроможності пошуків інформації, гіпотез для розв'язання складних завдань. Більшість країн світу поєднують бізнес, науку та освіту в єдине ціле. Через це фахівці змушені набувати нероздільні знання інноваційних та ринкових механізмів, щоб уміти застосовувати їх на практиці. Філософська інноватика звертає увагу на міждисциплінарні проблеми. З її допомогою здійснюється формування епістемологічного контексту, який згодом залишається «за дужками» міждисциплінарного або дисциплінарного дослідження [74, с. 4]. Бар'єром розповсюдженню інновацій стає стереотипне мислення наших педагогів, недостатня кількість науково-методичного матеріалу, а також некомпетентна підтримка місцевого управління освіти. Залишається проблемою й професійна невідповідність педагогів щодо впровадження інновацій.

Таким чином, у цьому параграфі ми проаналізували такі ключові поняття нашого дослідження, як *інноваційність* та *технологія* під кутом зору сучасної філософської науки.

1.2. Інноваційні технології навчання української мови в контексті ідей Нової української школи

Нова українська школа внесла низку коректив у сучасний освітній процес, зокрема й у вивчення української мови. За концепцією НУШ,

результатами навчання мовно-літературної освітньої галузі мають стати формування вмінь та навичок у здобувачів освіти, завдяки яким він/вона «використовує українську мову як державну для духовного, культурного й національного самовияву; обирає й застосовує доцільні комунікативні стратегії для досягнення життєвих цілей; сприймає, розуміє, систематизує, перетворює та використовує інформацію з різних джерел; висловлює думки, почуття та погляди в різних комунікативних ситуаціях, дотримуючись норм української мови; аналізує, інтерпретує, критично оцінює тексти різних видів, генерує і впорядковує інформацію для створення текстів різного призначення; сприймає літературний твір як засіб збагачення особистого емоційно-чуттєвого досвіду, як вияв національної ідентичності та міжкультурної комунікації, отримує задоволення від процесу читання; застосовує різні стратегії для вдосконалення майстерності щодо володіння державною і рідною мовами» [52, с. 25].

Для ефективного виконання поставлених завдань важливим є впровадження в освітній процес інноваційних технологій, що зменшують навантаження і оптимізують процес удосконалення освіти. Під інноваційністю розуміємо комплекс педагогічних технологій, спрямований на «систематичне й послідовне впровадження у практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його мети до очікуваних результатів» [32, с. 225]. Це процес створення, поширення й використання нових засобів (нововведень) для розв'язання педагогічних проблем, які досі вирішували інакше. Інноваційне навчання засноване на впровадженні активних методів, що забезпечують особистісно зорієнтований підхід і розвиток критичного мислення [65, с. 18].

У сучасній педагогічній науці виокремлюють такі інноваційні технології: нестандартні уроки; індивідуальна робота; контроль та оцінка навчальних досягнень учнів (через контрольні роботи, тести, завдання, робочі зошити тощо); кабінетне, групове і додаткове навчання; факультативи за вибором учнів (поглиблюють знання); проблемне і модульне навчання; запрошення вчених, діячів культури, мистецтва на уроки; економізація та екологізація освіти;

науковий експеримент на уроках при вивченні нового матеріалу; застосування досягнень техніки (від діапозитивів через фільми, магнітофони, телевізори до навчання за допомогою комп'ютерів, комп'ютерні аудиторії, шкільні радіо та телепередачі та Інтернет-системи, мультимедійні технології тощо) [80].

На уроці української мови доцільно використовувати:

- вербальні засоби навчання (вони залишаються головним в арсеналі: усне слово, мова вчителя як головний інструмент спілкування, передача знань);
- візуальні засоби навчання (дозволяють реалізувати принцип наочності в навчанні);
- технічні засоби навчання: прилади та пристрої, що використовуються в процесі навчання;
- сучасні інформаційні засоби навчання (використання персональних комп'ютерів в навчанні набуває широкого поширення, є велика кількість різноманітних комп'ютерних навчальних програм із більшості шкільних предметів) [62].

Ефективним може вважатися викладення навчального матеріалу на уроках української мови, яке відповідає п'яти найважливішим принципам створення візуальних навчальних матеріалів, сформульованих Р. Майєром:

- принцип множинної презентації (об'єднання двох видів презентації матеріалу – словесного та візуального);
- принцип одночасності (розповідь супроводжується демонстрацією);
- принцип розщепленої уваги (коментарі до ілюстрацій слід подавати як аудіювання, а не підписи до слайдів);
- принцип індивідуальних відмінностей (названі вище принципи стосуються переважно здобувачів із низьким рівнем знань і візуальним типом сприйняття);
- принцип узгодженості можна сформулювати як «краще менше, та краще» (чим менше слів і картинок, тим краще засвоюється матеріал).

У методиці викладання української мови існує кілька типів важливих та ефективних методів навчання – рівні пізнавальної активності учнів, джерела знань, спосіб взаємодії вчителя та учнів на уроці.

Сучасні методи навчання пропонують використовувати нові ефективні методи для розширення та доповнення цих категорій, а саме: методи з використанням електронних засобів масової інформації та Інтернету; методи інтуїтивної мови; мовне програмування та алгоритмічні методи; методи запобігання типовим недолікам учнів.

На думку сучасних дослідників, найбільш ефективними в процесі навчання мови виявились такі інноваційні технології:

Технологія розвитку критичного мислення допомагає сформувати в учнів розвиток креативності та творчого мислення, які необхідні при прийнятті рішень і формулюванні висновків. Критичне мислення проявляється у здатності аналізу інформації, аргументації думок, прагненні до пошуку правильних рішень. Учням потрібно активізувати розумову діяльність, адже в процесі ознайомлення з новою інформацією потрібно приймати логічні рішення [26].

Технологія інтерактивного навчання допомагає спонукати здобувачів середньої освіти до активності та поваги до різних думок, а також заохочує до творчості, змінює ставлення до предмета навчання. Такий підхід дає

можливість обговорити будь-яку проблему та навести аргументи, опираючись на власний досвід. Ще цей підхід називають «навчання за методом участі», де є значний зріст якості умінь, навичок і знань.

Інтерактивне навчання – це навчання, під час якого відбувається організація пізнавальної діяльності, з метою формувати комфортні навчальні умови, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальний потенціал [26].

Учень і вчитель є рівноправними, освітній процес відбувається при активній взаємодії всіх учнів, оскільки вони є різнозначними суб'єктами навчання. Інтерактивне навчання передбачає спільне вирішення проблем за допомогою моделювання різних життєвих ситуацій, а ще використання рольових ігор.

Інтерактивні технології умовно можна розподілити на групи: інтерактивні технології кооперативного навчання; інтерактивні технології колективно-групового навчання; технології ситуативного моделювання; технології опрацювання дискусійних питань [26].

Гра – це улюблена форма діяльності як дітей, так і дорослих. *Ігрові технології навчання* використовували з давніх-давен. У сучасній педагогіці ігрові технології навчання використовують для активізації навчального процесу. Ця технологія є багатофункціональною, бо обмежити її одним аспектом впливу на учня неможливо. Використовувати ігрову діяльність можна: як самостійні елементи в технології для засвоєння поняття, теми та навіть розділу навчального предмета; як елемент більш загальної технології; як урок або його частини (введення, контроль); як технологія позакласної роботи.

Ігрові педагогічні технології мають чітко поставлену мету і результати, створюються як засіб стимулу і спонукання до навчальної діяльності. Доцільно використовувати як педагогічний метод, варто комбінувати з іншими методами.

Технологія особистісно зорієнтованого навчання спрямована на особистість. Вона базується на діагностичній основі, де є максимальна індивідуалізація освітнього процесу. Педагог виробляє свою систему роботи,

опираючись на власний досвід. Творчий пошук відбувається разом зі здобувачами освіти, щоб створити продуктивне пізнання нової інформації, а ще показати свою обізнаність і педагогічні навички. Здійснюється індивідуальний підхід до кожного учня та використовуються нестандартні форми роботи. Мета цієї технології – здолати відсторонення учнів від навколишнього середовища і допомогти їм самостійно пізнавати його. У процесі індивідуальної діяльності діти формують навички саморозвитку. Головне для педагога – створювати умови для самостійних рішень дітей. Центральним осередком повинен бути кожен учень, який свідомо пізнає світ.

Метод *проектної технології* застосували у ХХ сторіччі російські педагоги. В основі проекту лежать основи інтересів дітей. Навчання спрямоване на самостійність учнів. Це може бути індивідуальна, групова, парна діяльність, що виконується протягом зазначеного часу. Ця технологія передбачає використання різних методів, інтегрування знань, засобів навчання, знання усіх галузей науки, творчості, техніки. Сутність проектної технології полягає в стимулюванні інтересів учнів до проблем, які розв'язуються набутою базою знань за допомогою проектної діяльності, щоб продемонструвати практичні знання, уміння і навички.

Мета навчального проектування визначає створення умов в освітньому процесі, за яких його результатом є індивідуальний досвід проектної діяльності учня.

Завданнями навчального проектування є:

- Не тільки передати учням певний обсяг знань, а й навчитися самостійно здобувати ці знання та вміти застосовувати їх для вирішення нових пізнавальних та практичних завдань.
- Допомогати учням набути комунікативних навичок, тобто вміння працювати в різних групах, і вміння виконувати різноманітні соціальні ролі (лідери, виконавці, посередники тощо).
- Розширене коло спілкування вашої дитини, дізнайтеся про інші культури та по-різному ставтеся до проблеми.

- Прищеплювати учням вміння використовувати методи дослідження: збирати необхідну інформацію, вміти аналізувати з різних сторін, висувати різні гіпотези та вміти робити висновки [26].

Створити самостійну пошукову діяльність учнів, щоб розв'язати навчальні проблеми, де будуть формуватися нові знання, уміння і навички, розвиватися ерудиція, здібності школярів – це суть *технології проблемного навчання*. Основним складником цієї технології є створення проблемних ситуацій. Проблема ситуація – це ситуація, що виникає в результаті співпраці учителя та учня, щоб допомогти знайти пізнавальне протиріччя. Проблема ситуація потребує розв'язання проблем. Суть її полягає у неможливості вирішення протиріч за допомогою набутих знань.

Інформаційно-комп'ютерні технології – це поєднання методів та технічних засобів збирання, організації, збереження, обробки, передачі та подання інформації за допомогою комп'ютерів і комп'ютерних комунікацій.

Розрізняють такі основні методи моделей навчання ІКТ:

- традиційна модель навчання (комп'ютера використовується на уроці фрагментарно або для демонстрації; під час даної моделі відбувається контроль знань та тестування; дослідницька робота учнів у позаурочний час тощо);
- нетрадиційна модель навчання (дослідницька робота в комп'ютерних лабораторіях, використання ІТ-експериментів, медіатехнологій, проєктів, дистанційного навчання, інформаційних баз даних із виходом в мережу Інтернет).

Підготувати учнів до життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства є основною метою навчання ІКТ.

Педагогічні завдання ІКТ-навчання:

- підсилення всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності та якості;
- становлення системи освіти, яка б забезпечувала учням старт до ефективної самоосвіти;

- системна інтеграція предметних галузей знань;
- удосконалення комунікативного, творчого та інформативного потенціалу учнів;
- формування у дітей здатностей до самоосвіти, вміння експериментувати, досліджувати та робити власні висновки, таким чином формуючи культуру науково-дослідницької та навчальної діяльності;
- розвиток інформаційної культури учнів;
- реалізація соціального замовлення, обумовленого інформатизацією сучасного суспільства (підготовка фахівців у галузі інформатики та обчислювальної техніки; підготовка користувача засобів нових інформаційних технологій) [26].

ІКТ технології у школі надають велику підтримку вчителю в підвищенні якості освіти, в організації освітнього процесу, в ефективності навчальних методик та реалізації індивідуального підходу до кожного учня.

Отже, упровадження інноваційних технологій в освітній процес сприяє формуванню у здобувача середньої освіти низки якостей конкурентоспроможної особистості, як-от: формування у дітей навичок ефективної навчальної роботи; вміння працювати на результат; творчий підхід до справи; здатність вирішувати проблеми, що виникають в процесі навчальної діяльності; прагнення до вдосконалення; оперативність мислення; уміння ризикувати і брати на себе відповідальність; здатність до прийняття відповідальних рішень; комунікабельність; здатність до самоосвіти, самореалізації, саморозвитку здатність до співпраці, співтворчості; вміння орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі.

Сучасні школярі – це діти третього тисячоліття, які стали за основу постіндустріального суспільства (Д. Белл) або поколінням Z (У. Штраус, Н. Гоув) . Ці учні потребують реалізації нових підходів до отримання знань, що закладаються концепцією НУШ.

Згідно з концепцією НУШ педагоги й учні повинні перейти від школи знань до школи вмінь та навчитись застосувати свої знання у непередбачуваних

ситуаціях. Щоб реалізувати ці завдання, потрібен учитель, який готовий і здатний до змін, постійного самовдосконалення та самоосвіти, бути креативним, нестандартно мислячим. На думку Міністра освіти і науки України П. Хобзея, «якщо не зміниться вчитель, Нової української школи не буде» [36]. Така теза є основою трансформації вчителя.

Тотальні зміни в освіті України ґрунтуються на компетентісному підході до навчання. У статті 12 «Повна загальна середня освіта» розділу II «Структура освіти» Закону України «Про освіту» зазначено таке: «Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності» [1]. У Законі зазначено 10 основних життєвих компетентностей, про які згадується у «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи» [67].

З'являються і нові вимоги до педагога, який є фасилітатором (наставником), а не джерелом знань. Завдяки цим компетентностям випускники шкіл зможуть застосувати набуті вміння й навички в житті, стати щасливими, успішними та бути конкурентоспроможними на ринку праці. Через це програми шкільних предметів (і українська мова та література не є винятком), затверджені МОН України у 2018-2019 рр., базуються на компетентісному підході.

Чинний стандарт освіти відповідно до концепції НУШ, має за мету об'єднати предмети у галузі. Щоб сформувати мовно-літературну галузь, потрібно згуртувати українську мову, зарубіжну й українську літератури, що породить одну комплексну дисципліну.

За концепцією НУШ, результати навчання мовно-літературної освітньої галузі передбачають формування таких умінь і навичок в учня/учениці:

- використання української мови як державну з метою духовної, культурної і національної самідентифікації;
- обрання та використання ефективних комунікативних стратегій для досягнення життєвих цілей;
- сприйняття, розуміння, систематизація, перетворення, обробка та використання інформації з різних джерел;
- висловлення власних поглядів, думок, роздумів на навчальну проблему, в різних комунікативних ситуаціях, дотримуючись норм української мови;
- аналіз, інтерпретація, критична оцінка текстів різних напрямків, генерація та впорядкування інформації для їх створення;
- сприйняття літературних творів як засобів збагачення свого художнього розвитку, наповнення словникового запасу, формування вміння отримувати естетичну насолоду від процесу читання;
- застосування ряду стратегій для вдосконалення майстерності щодо володіння державною і рідною мовами [52, с. 25].

Досягти максимального результату у процесі навчання української мови у середній школі можна лише за певних умов, котрі передбачають інноваційність діяльності як комплекс педагогічних технологій, спрямований на «систематичне й послідовне впровадження у практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його мети до очікуваних результатів» [32, с. 226]. Це процес створення, поширення й використання нових засобів (нововведень) для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі вирішували інакше. На думку Т. Захарчук, «інноваційне навчання засноване на впровадженні активних методів, що забезпечують особистісно зорієнтований підхід і розвиток критичного мислення» .

ІКТ, особистісно зорієнтоване навчання, ігрові форми й методи, інтерактивне навчання та проєкти – провідні напрями реалізації інноваційної діяльності.

Учитель має бути адаптованим до сучасних змін, уміти навчатися самому, а не тільки вчити. Професійно повноцінним педагог може вважатися, коли достатньо володіє інформаційно-комунікаційними технологіями (*далі – ІКТ*). Високий рівень володіння ІКТ як одним із видів інноваційної діяльності є невід'ємним складником професійної підготовки вчителя НУШ.

Сьогодні спостерігаємо стрімкий розвиток та поширення інформації в суспільстві. Стрімкий розвиток інформаційних структур, подальше зростання потоків інформації у світі підвищують її роль і значення у сучасному суспільстві. Інформація виступає основним об'єктом інформаційного суспільства, і її роль сьогодні важко переоцінити.

У галузі освіти ІКТ застосовують у багатьох напрямках, а саме: оновлюється зміст освіти, упроваджують нові принципи сприйняття інформації, методи опрацювання дидактичного матеріалу, започатковують дистанційну форму організації навчання й спілкування «учитель-учень», зокрема, через електронну пошту, інтернет-форум чи систему вебінарів.

Сьогодні ІКТ-компетентність має ряд визначень. П. В. Беспалов трактує це поняття як інтегральну характеристику особи, що припускає мотивацію до засвоєння відповідних знань, здібність до розв'язання завдань у навчальній і професійній діяльності за допомогою комп'ютерної техніки й володіння прийомами комп'ютерного мислення [8]. О. М. Спирін зазначає, що ІКТ-компетентність – це підтверджена здатність особистості використовувати на практиці інформаційно-комунікаційні технології для задоволення власних індивідуальних потреб [72]. О. В. Овчарук визначає здатність компетентностей з інформаційних та комунікаційних технологій передбачати вміння «орієнтуватися в інформаційному просторі, володіти й оперувати, оцінювати й використовувати інформацію відповідно до потреб ринку праці, володіти й застосовувати ІКТ» [54, с. 224].

Сьогодні вчителі, що викладають українську мову та літературу в середній школі, широко застосовують на своїх уроках ІКТ, що з кожним роком стають усе більш потужним засобом навчання. Школярі краще засвоюють

інформацію через сприйняття її у поліфункційній чи гейміфікованій формі. За допомогою пошуково-дослідницької чи ігрової методики з використанням ІКТ майже всі учні, незалежно від віку, однаково сприймають і запам'ятовують нову інформацію.

Використання комп'ютерних технологій на уроках української мови та літератури роблять ці уроки більш ефективними, сучасними та мобільними. Дитина сьогодні із компютером «на ти»: ним вона зазвичай замінює розваги, швидко орієнтується в нових технічних зсобах, використовує його для комунікації з однолітками. То ж якісне використання його можливостей під час навчального процесу формує навчальний інтерес учня до предмета впродовж усього уроку й підвищенню якості діяльнісного навчання. Можна назвати один із найважливіших чинників такої форми здобуття освіти – це здатність учня до критичного аналізу, узагальнення й систематизації інформації з метою подальшого саморозвитку та самоосвіти.

Використання інформаційно-комунікаційних технології на уроці української мови залежить від різних чинників: потреби конкретного уроку, освітньої мети, рівня програмного забезпечення. Останній чинник чи не найбільше впливає на якість організації освітнього процесу.

Інноваційні уроки української мови можуть мати структуру: «Учитель-інформаційні технології-учень» та полягати у налагодженні комунікації між учнем і його освітнім середовищем, у системі якого формуються ІКТ-компетентність учня, а саме:

- знаходження ефективних способів реалізації поставлених цілей;
- пошук та використання різних джерел інформації;
- шукати й знаходити необхідну інформацію, оцінювати її відповідно до поставлених цілей;
- поширення систематизованої та узагальненої інформації;
- організація самостійної пізнавально-дослідницької діяльності;
- співпраця з педагогом та учнями в динамічних групах;

- форма мислення логічна та критична [79].

Важливим складником у процесі викладання української мови в умовах НУШ є використання проєктної діяльності, що стала актуальною, оскільки втілює провідну освітню тенденцію НУШ – «перетворення школи навчання на школу життя». У результаті застосування проєктної діяльності в учнів зростає рівень мотивації до навчання і рівень освітніх досягнень. Також ця форма роботи дає змогу частково реалізувати програму ранньої профорієнтації учнів, аби в майбутньому випускники свідомо обирали професію й відповідний виш. На думку Б. Баррона, Л. Дарлінг-Гаммонда, Джона В. Томаса, працюючи над проєктом, «учні застосовують знання та навички для розв'язання справжніх проблем у реальному світі», проєктна діяльність сприяє підвищенню рівня «відповідальності учня за виконаний обсяг роботи», «розвиває навички критичного мислення, співпраці, спілкування, міркування, синтезу та стійкості в умовах обмеженого часу та визначеної мети» (Б. Баррон) [65, с. 16]. Учень набуває досвіду вести перемовини, ухвалювати спільні рішення, нести відповідальність залежно від ролі в навчальній команді й разом презентувати результати своєї діяльності.

Проєкт – це змодерований учителем і самостійно виконуваний учнем/учнями певний алгоритм дій, спрямований на створення кінцевого продукту. Результати проєктної діяльності мають бути матеріальними, тобто належно оформленими – відеоролик, літературна карта, альбом, альманах, стіннівка, схема, таблиця, візитівка письменника, фотоколаж, мультимедійна презентація тощо. Щоб розробити й презентувати проєкт, вчителі та учні повинні володіти не лише методикою його створення, умінням підготувати мультимедійну презентацію, а й орієнтуватися в таких актуальних освітніх поняттях, як інклюзивна освіта, STEAM-освіта, медіаграмотність тощо. Нині успішний учитель Нової української школи, який зацікавлений у високих професійних результатах, неодмінно має використовувати метод проєктів.

Проаналізувавши передовий педагогічний досвід та методичну літературу, робимо висновок, що на уроках української мови учителі

найчастіше використовують таке програмне забезпечення: електронний підручник і навчальні сервіси.

Електронні підручники – це статична форма гіпертекстового мультимедійного освітнього середовища з причинно-наслідковим способом представлення інформаційних відомостей і з постійним якісним зворотним зв'язком, або автоматизований варіант друкованого видання, якому властива «гіпертекстова структура навчального матеріалу, система управління з елементами штучного інтелекту, блок самоконтролю, розвинені мультимедійні складники» [30, с. 55].

Навчальні сервіси – це інтерактивні платформи у системі онлайн режиму, динамічний освітній простір, що забезпечує рівний доступ користувачам до навчального середовища незалежно від місця й часу використання. Так, програмний простір LearningApps використовують як систему інтерактивних навчальних модулів. Перевага таких модулів у тому, що вчитель має змогу сам створити цікавий контент, розробити цікаві завдання та вправи для своїх учнів. Платформу, як і електронний підручник, можна використовувати через пряме покликання на ресурс чи на повноекранний перегляд, HTML-код для інтеграції на вебсторінку, QR-код під час дистанційного навчання з метою виконання домашніх завдань та для роботи на уроках української мови в комп'ютерному класі чи у процесі самонавчання [69, с. 16].

Важливим у цьому контексті є так звані «хмарні технології», де можна зберігати свої розробки уроків, презентації, тощо. Освітній сервіс Tagul надає таку можливість, а саме: візуалізувати текст у вигляді «хмари» слів, що сприяє кращому запам'ятовуванню ключових лексичних одиниць, тренує зорову пам'ять, розвиває асоціативне мислення, творчі здібності учнів та робить навчання захоплюючим.

Використання «хмари» слів у навчанні пов'язані, наприклад, з такими завданнями: у «хмару» можна записати тему уроку, яку учні повинні визначити; скласти пропозиції щодо визначеної теми, де «хмара» постає як опорний конспект; прочитати в «хмарі» головне запитання, на яке необхідно

знайти відповідь упродовж уроку; скласти речення або розповідь, використовуючи якомога більше слів з «хмари»; створити словникову «хмару» на основі невеликих нещодавно вивчених навчальних текстів, пригадати, про що були там ішлося і в якому саме контексті використані слова; показати «хмару», складену зі слів, узятих із незнайомого тексту, і за ними здогадатися про його зміст; перетворити нудний текст у цікаву головоломку; написати зашифровану листівку другові; зробити «хмарку» підказок до словникових диктантів, кросвордів тощо; оговорити основні поняття теми, що вивчається [83].

Це тільки деякі варіанти використання «хмар тегів/слів». Кожен учитель може додати до свого арсеналу вправ найрізноманітніші ідеї.

Цікавим для зручним для користування освітнім простором виступає сервіс Padlet. Його основна функція – зберігати та організувати роботу із різним контентом певному віртуальному середовищі. Використання даного сервісу в навчальному процесі сприяє ефективному формуванню таких навичок як критичне мислення, творче розв'язання завдань, конструктивне спілкування, комунікація та співпраця. Зазначений сервіс варто використовувати під час «мозкового штурму», для узагальнення й систематизації знань чи спільного виконання домашнього завдання; як майданчик для пошуку й додавання додаткової інформації (музичне та світлинне оформлення, історичний чи мовний коментар), створення проєктів, розроблення й виконання вебквестів, флешмобів, атмосферних (уявлення, настрої, емоційне навантаження) висловлень, обговорення ідей. Водночас мету уроку можна формулювати через діяльність учнів.

Одним із основних недоліків використання навчальних сервісів чи електронних підручників у системі онлайн варто є технічні можливості педагогів та учнів, а також залежність від мережі Інтернет та якості зв'язку, недостатнє технічне забезпечення ряду українських шкіл загалом та кожного учня зокрема.

Таким чином, в контексті умов НУШ у процесі навчання української мови ІКТ-компетентність можна визначити як здатність учня знаходити, аналізувати, добирати, інтегрувати й застосовувати інформацію в конкретній навчальній ситуації. Сюди входять такі вміння учнів: працювати з графічними об'єктами в середовищі текстового редактора, малювати схеми, таблиці й змінювати їх відповідно до поставлених цілей; створювати прості презентації на 3-5 слайдів із метою підтримування власної проєктної чи іншої діяльності.

Таким чином, формування ІКТ-компетентності учнів на уроках української мови сприяє всебічному розвитку особистості, бажанню самостійно вчитися впродовж життя, удосконалюючи свої предметну компетентність і не втрачаючи інтересу до предмета, розумінню інформаційно-комунікаційних процесів як запитів сучасного світу. Результатом такого навчання є підвищення рівня якості результатів освіти, можливість увесь час перебувати вчителів і учням у зоні розвитку сучасного суспільства.

Отже, у цьому розділі ми дослідили наукові основи інноваційного навчання української мови, зокрема схарактеризували інноваційні технології навчання української мови в контексті ідей НУШ.

1.3. Психологічні аспекти інноваційного навчання української мови учнів молодшого підліткового віку

Перехід із початкової школи в середню характеризується низкою навантажень на психіку молодших підлітків. Дослідження фізіологів та психологів показують, що саме в цей період діти отримують психологічні навантаження та проходять адаптацію, яка не завжди відбувається легко. Така адаптація дечим співзвучна із тою, що була у першому класі. Зміна умов навчання, ускладнення вимог, поява багатьох педагогів замість першої вчительки, до якої звикли діти – це серйозні випробування для ще несформованої психіки молодших підлітків. Однак, більшість дітей переживають перехід із початкової школи в основну як важливий крок у своєму

житті. Поява декількох учителів із різними вимогами, різними характерами, різним стилем викладання є для них очевидним показником їхнього дорослішання.

Молодші підлітки радіють своїм досягненням та розповідають рідним про власні успіхи. Крім того, певна частина дітей усвідомлює своє нове становище як шанс заново почати шкільне життя, налагодити стосунки з педагогами. При приході дитини в середню школу не лише збільшується рівень навчального навантаження, а й змінюється характер завдань та взаємостосунків із більшою кількістю вчителів. Посилюється важливість вміння дитини самій організувати власну діяльність.

Умови, що змінюються з переходом учнів до основної школи, характеризуються високим рівнем вимог до інтелектуального й особистісного розвитку учнів, ступеня сформованості знань, умінь і навичок. Після переходу до основної школи в житті учнів відбуваються такі зміни:

- збільшується обсяг і кількість навчальних предметів;
- посилюється значення багатопредметного навчання;
- розширюється коло вчителів-«предметників», з якими учні мають систематично спілкуватися;
- на зміну першій учительці приходять класний керівник;
- відбувається перехід на кабінетну систему навчання [4].

Для учнів у цей період характерні, зазвичай: низька організованість, неуважність і недисциплінованість на уроках, зниження інтересу до навчання і його результатів, зниження самооцінки, високий рівень тривожності.

Саме тому використання інноваційних технологій на уроках, і в тому числі на уроках української мови, допоможе молодшим підліткам адаптуватися в нові умови навчання, краще зрозуміти навчальний предмет, отримати очікувані результати навчання. Адже знання української мови, навички комунікації, багатство словникового запасу, намагання досягнути успіхів у процесі життєдіяльності є тими характеристиками людини, що визначають її успішність та затребуваність у сучасному світі.

Вирішення поставлених перед учнями проблем визначають зміст сучасної мовної освіти. Тому сьогодні навчальні програми з вивчення української мови роблять акцент на способах діяльності, уміннях і навичках, які потрібно сформувати, на досвіді діяльності, який повинен накопичуватися й усвідомлюватися учнями, і на навчальних досягненнях, які учні повинні показати.

Вимоги до освітніх результатів у програмі з української мови сформульовані в термінах предметної компетентності, які відбивають пізнавальну діяльність учнів на різних рівнях, а саме: учень називає, наводить приклади, описує тощо (початковий рівень; розпізнавання), учень розрізняє, ілюструє, називає правила, визначення тощо (середній рівень; розуміння), учень пояснює, характеризує, класифікує, використовує, робить висновки тощо (достатній рівень; уміння й навички), учень обґрунтовує, аналізує, прогнозує, встановлює зв'язки, висловлює судження, оцінює тощо (високий рівень; перенесення знань) [21].

В умовах перетворення освітнього простору в інформаційне середовище активізується насамперед проблема формування інформаційної компетентності учня й володіння когнітивними техніками й стратегіями. Компетентністний підхід покликаний подолати прірву між освітою й потребами життя. Освітній заклад має допомогти учням адаптуватися в сучасному суспільстві, оволодіти технологіями життєдіяльності, створити умови для формування здатностей самооцінювання, самопізнання й самоконтролю, розкрити потенціал самореалізації. Головна мета такого навчання – «формування високого рівня соціальної зрілості, компетентнісного ставлення особистості до життя» [21, с. 3].

Серед вимог до особливостей сучасного уроку української мови можна назвати наступні:

- виховання мовної особистості, національно-свідомого громадянина України;

- реалізація комунікативно-діяльнісного, українознавчого, функційно-стилістичного та інших аспектів навчання;
- розвиток пізнавальних і творчих здібностей особистості;
- мовленнєва спрямованість уроку, удосконалення всіх видів мовленнєвої діяльності;
- здійснення морального, етичного та естетичного виховання, що передбачає особистісний підхід до навчання;
- посилення практичної спрямованості навчання;
- використання активних інноваційних форм, методів, прийомів навчання;
- інтегральність (реалізація внутрішньо- і міжпредметних зв'язків);
- оптимальність змісту уроку [49].

Що зпзначені особливості були досягнуті необхідно чергувати різні методи та прийоми психолого-педагогічної підтримки діяльності такі як: заохочення; навчально-пізнавальна гра; створення яскравих навчально-образних уявлень; розробка та вирішення проблемних ситуацій; створення ситуації успіху; виконання творчих завдань; поштовх до пошуку багатоваріантних рішень; взаємопідтримка та комунікація учнів.

Ефективність освіти багато в чому залежить від застосування компетентнісного підходу. Такий базується на зміщенні акцентів із накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування в дітях навичок працювати та діяти, застосовує досвід у конкретних умовах. Компетентності усувають суперечності між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих завдань: уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості; аналізувати і пояснювати причини та наслідки подій, вчинків, явищ; створювати тексти, проекти; висловлювати ставлення до подій, вчинків; брати участь у колективній роботі, що наведена на постановку вирішення певних завдань.[49].

Появу компетентнісного підходу філософи пов'язують із потребою «переосмислення феномена людської особистості», активізації й конкретизації

ціннісного компонента. Учені-психологи наголошують на необхідності врахування індивідуальних особливостей дитини, дидакти визначають сприятливі умови, функції учня і вчителя, методи, засоби, технології та ін. Завдання лінгводидактів – втілити загальнодидактичні орієнтири до навчання конкретного предмета – української мови [24, с. 24].

Психологи визначають поняття «компетентність як результат діяльнійної освіти» як стан психологічної готовності суб'єкта до різних видів діяльності. Вона є психологічною категорією, оскільки «діяльнійна здатність визначається не тільки станом індивіда, але й наявністю в нього необхідних психологічних ресурсів, або рівнем психологічного оснащення» [85, с. 33].

Особистість розглядаємо як «певну ієрархічну структуру людських стосунків, суспільних за своєю природою», «систему ієрархій із виділенням провідних життєвих мотивів, життєвих цілей» [45, с. 187]. Провідні мотиви, як зазначає О. Леонт'єв, підпорядковують собі інші мотиви й цілі і формують особистісний сенс для людини, її дій, цілей і умов. Таким чином, формувати діяльність – це одночасно «формувати мотиви діяльності, від яких залежить її особистісний смисл для людини, її місце у внутрішній структурі особистості» [45, с. 187].

За визначенням психологів, компетентнісний підхід дуже пов'язаний ще з одним важливим положенням: щоб навчити школярів розумових дій, щоб вміти забезпечити самостійну творчу діяльність кожного учня, потрібно рухатися від практичних, зовнішніх, матеріальних дій «усередину», до дій теоретичних, внутрішніх, ідеальних. У сучасних умовах провадження такого підходу є цілком доцільним, адже діяльність є великим поштовхом, щоб розвивати здібності людини, також у процесі діяльності завжди здобуваються знання, а ще зароджуються навички для ефективного зв'язку людини з іншими людьми та суспільством в цілому.

Дж. Брунерау у своїх висновках розглядав психологічні умови, які зможуть допомагати учневі побудувати картину світу, у якій знайдеться місце для неї самої, людина набуває в умовах компетентнісного навчання особливого

значення. Видатний педагог К.Ушинський вважав, що успішний вчитель для навчання та виховання не потрібен використовувати якісь спеціальні рецепти, а знати та розуміти основні фізіологічні та психологічні закони, за якими розвивається та формується особистість. Саме ці закони, на думку вченого, мають допомогти педагогу в його роботі. Найважливіші результати освіти «полягають у розвитку ініціативи, формуванні уявлень про те, як функціують різноманітні соціальні інститути й організації, а також розвитку компетентностей, необхідних людині для успішного досягнення її цілей» [20, с. 334].

Освітня діяльність учнів зумовлюється цілями та мотивами. Поняття діяльності потрібно пов'язувати з поняттям мотиву. Будь-яка діяльність передбачає мотивування, адже діяльності без мотиву не буває. У освітній діяльності психологи виокремлюють дію – процес, що підпорядковується меті (цілям), і операцію – спосіб реалізації дії, про що пише О. Леонтьєв: «Операція являє собою зумовлену суть дії, але вона не тотожна з дією. Дія зумовлюється метою, операція залежить від умов, у яких ця мета визначена» [45]. Відомо, що дії спонукає мета. Наприклад, щоб навчитися розпізнавати частини мови потрібно знати граматичні ознаки слів, що належать до різних граматичних класів, розмежовувати видові й родові поняття, що своєю чергою спрямоване на удосконалення логічного мислення школярів [44].

Учні не завжди мають мотивацію до навчання, варто брати до уваги, що потрібні особливі умови, що допоможуть розвинути соціальні мотиви, які матимуть суспільне спрямування. Учителям доцільно звертати увагу на формування класу, спільну діяльність дітей, а також зацікавленість шкільним життям. Учні-п'ятикласники у цьому віці бажають ще виділитися, бути першим і кращим у колективі.

Психологи зазначають, що молодші підлітки нерідко співвідносять свою мотивацію із мотивацією однолітків та з цінностями, прийнятими в суспільстві. Таким чином, коли соціальна цінність освіти падає, це позначається передусім на навчальній мотивації в середніх і старших класах. Леонтьєв О. зазначає, що

природа компетентності «може виявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто за умови глибокого особистісного зацікавлення в цьому виді діяльності» [45, с. 205]. Адже для підліткового віку характерні зміни у ставленні до навчання, і це, зазвичай, негативно впливає на якість їх навчання. Цей процес зумовлений рядом наступних факторів:

- в пріоритеті у молодших підлітків виступає спілкування з однолітками, а не навчання;

- у молодших підлітків починають проявлятися риси незалежності, нігілізму, зменшується повага до вчителя, появляється здатність до конфліктів, тривожність, агресивність;

- розвивається почуття дорослості та демонстрування байдужості, намагання в очах однолітків бути незалежним, вихваляння своєю самостійністю (хоча насправді проблеми успішності дітей хвилюють і в такму віці);

- прагнення до самостійності часто викликає несприйняття рутинних, нецікавих дій і методів роботи вчителя [24].

Проте ми повинні пам'ятати, що розвиток компетентностей в освітньому процесі дає змогу усунути суперечності між засвоєними теоретичними відомостями й використанням їх для розв'язання конкретних життєвих завдань. З огляду на це, сучасний учень середньої школи буде успішним у житті, якщо вмітиме самостійно здобувати знання, критично й творчо мислити, використовувати під час навчальної діяльності сучасні технології, працювати з різними джерелам інформації, знаходити, аналізувати, узагальнювати і систематизувати її, зіставляти з аналогічними або альтернативними варіантами, робити висновки, виявляти нові проблеми; бути комунікабельним; вмітиме працювати як індивідуально, так і в змінних колективах. Один із продуктивних шляхів формування такої особистості – це застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що не можна реалізувати без розвитку ІКТ- компетентності учнів [49].

ІКТ – це один із видів інноваційної діяльності, основа підготовки вчителя НУШ. Діти, які народилися після 1995 року, належать до покоління Z

(за «Теорією поколінь») [60]. Такі особи не можуть прожити й дня без користування гаджетів та інтернету, вони не знають меж і кордонів, але з обмежені екраном своїх моніторів. Учні спроможні швидко сприйняти нову інформацію через здатність «бачити» безліч екранів моніторів, які працюють одночасно: слухають музику, комуніюють у соціальних мережах, вивчають уроки. Така властивість створює певні проблеми: мозок починає «нудьгувати», через те що звик до швидкої обробки інформації; учні не можуть довго втримувати свою увагу на чомусь одному, внаслідок чого виникають конфлікти. Учителям потрібно трансформуватися, щоб «встигати» за учнями. У сьогоднішній час учителі, що не освоїли комп'ютер, на нашу думку, є профнепридатними.

Важливим складником психології сприймання п'ятикласниками української мови як навчального предмета загалом є формування ціннісного компонента його змісту. Важливо, щоб навчальні тексти та увесь освітній контент загалом містили складові, що несуть виховний потенціал у собі, а також відповідають віковим особливостям учнів 5-х класів і підпорядковані навчальній меті – засвоювати систему загальнолюдських, загальнокультурних, національних і особистісних цінностей і норм, що регулюють соціально-комунікативні стосунки між поколіннями й націями, розвиткові критичного мислення школярів, їхньому самовдосконаленню. Це такі групи цінностей:

- особистісні (сім'я, родина, самостійність, самодостатність, освіченість, успішність, працездатність);
- матеріальні (добробут, упорядкованість); духовні або цінності буття (добро, краса, істина, правда, справедливість, обов'язок, свобода);
- соціальні (національна й загальнолюдська культура, спілкування, стосунки в групі, колективі; соціальний захист, толерантність, рівність, відповідальність, країна, нація); цінності виживання (екологія, безпека, здоров'я).

На думку А. В. Ярмолюк, п'ятикласники ще не зовсім розуміють роль соціокультурної інформації в українському суспільстві та не готові формувати

власну соціокультурну компетентність; у них бракує країнознавчих знань, знань про особливості національного мовленнєвого етикету й невербальної поведінки; учням складно добирати лексику з національно-культурним компонентом, що загалом утруднює процес набуття вмінь організовувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм, поведінки й соціального статусу комунікантів [51, с. 66].

Соціокультурну компетентність молодших школярів гальмує ряд труднощів, а саме: перевантаженість змісту шкільних підручників з української мови великою кількістю теоретичного матеріалу; наявність дидактичного матеріалу застарілої тематики (текстів, що повторюються в багатьох поколіннях навчальних книжок), відсутність ситуаційних завдань, невелика кількість вправ на розвиток ультури спілкування, відсутність завдань на рефлексію (оцінювання власної навчальної діяльності). Запропонована А. В. Ярмолюк методика формування соціокультурної компетентності учнів 5-х класів передбачає зменшення репродуктивних методів навчання (наприклад, переказ тексту, який містить соціокультурну інформацію) і перехід до рівноправного діалогічного спілкування, моделювання навчальних і реальних життєвих ситуацій, упровадження інтерактивних видів роботи: методу проєктів, рольових ігор, методу наслідування тощо. Застосування цих методів, на її думку, формує у п'ятикласників основи ритичного мислення, мобілізує їх знання та вміння, розвиває здатність використовувати здобуті знання в конкретних життєвих ситуаціях, виявляти ініціативу в навчальній діяльності, пізнавати світ шляхом активного діалогу з ним та розвиватися й надалі [51].

Спостереження за освітнім процесом, аналіз наукової літератури та власний досвід викладання української мови у 5 класі дозволили нам зробити деякі коментарі щодо психологічної готовності учнів 5-х класів до навчання української мови за допомогою інноваційних технологій.

Важливим компонентом ефективного навчання має бути наявність чіткого розпорядку дня. Для цього вчитель, співпрацюючи з батьками учнів,

повинен допомогти учням раціонально спланувати свій час, враховуючи необхідність чергування навчання та відпочинку.

Під час проведення уроку вчителю потрібно використовувати дитячу цікавість та увагу. Саме такі мультимедійні технології, як презентації, вебінари, інфографіка, стимулюють інтерес учнів та сприятимуть ефективному сприйняттю навчального матеріалу.

Цікавим прийомом навчання, з нашої точки зору, є вплітання в канву уроку «ефекту загадки». Учні охоче займаються різноманітними «мудрими» проблемами, вони активно розгадують загадки, кросворди, ребуси, вікторини тощо.

Негативно впливають на формування та зростання внутрішньої мотивації як надто складні навчальні завдання, так і ті, що не викликають ніяких зусиль, адже дитина не залучає свої розумові здібності для їх вирішення. В таких ситуаціях учень не може реалізуватися, виявити ефективність і майстерність у тому, виконує, внаслідок чого у нього зникає почуття компетентності, знижується самооцінка й самоповага, а також навчальний інтерес.

Позитивно на якість навчання та внутрішню мотивацію учнів 5-х класів впливають новизна і непередбачуваність завдань, що дає педагог. На нашу думку, внутрішня зацікавленість є ключовим фактором успішного навчання, адже при ній учень здатен працювати довше без будь-яких зовнішніх спонукань та нагадувань. Водночас переважання зовнішньої мотивації сприяє зниженню пізнавальної активності. Тому досить часто при зникненні зовнішніх стимулів дитина втрачає інтерес до навчання. Школярі, яких приваблює насамперед інтерес до самого процесу навчання, схильні обирати складніші завдання, що позитивно впливає на розвиток їхніх пізнавальних процесів. Учні із зовнішньою мотивацією, як правило, не одержують задоволення від подолання труднощів під час вирішення навчальних завдань. Зазвичай, такі діти вибирають простіші завдання й виконують лише те, що необхідно для одержання підкріплення. Отже, потрібно звести до мінімуму зовнішні стимули і розвивати внутрішні. Але для цього необхідною умовою є підвищення

педагогічної освіти батьків школярів, які повинні дотримуватися єдиних вимог із педагогами [68].

Важливою у процесі навчання молодших школярів, як і в почаковій школі, є співпраця педагогів із батьками, вплив батьківського авторитету на дитину. «Від дорослих вони чекають схвалення кожної своєї роботи, постановки здійснених завдань, пошани своєї незалежності», – уточнює Летрановська [65, с. 20]. Дослідниця радить учителям працювати з батьками учнів, допомагаючи їм зрозуміти, що поступово підліткам потрібно надати право самим відповідати за те, як вони навчаються, поступово ослаблювати контроль за виконанням домашніх завдань чи рівнем оцінки, але бути уважними до того, чим живе дитина. Для підлітків кращим мотивом діяльності будуть інтерес і підтримка з боку батьків, а не їхній постійний контроль. На думку дослідниці, саме в 5-6 класах в дітей потрібно закладати основи самодисципліни та інтересу до навчання, оскільки у 7-8 класах взаєморозуміння з дитиною може бути втрачене [65].

Навчаючи дітей української мови та формуючи у них під час цих уроків важливі життєві компетентності, учитель сам має володіти ними. Визначальними для вчителя повинні бути такі компетентності:

- професійна компетентність, що ґрунтується на спеціальній науковій, методичній, практичній та психолого-педагогічній підготовці;
- загальнокультурна компетентність (знання світової культури);
- гуманітарна компетентність (гуманістичні особистісні якості, відповідальність за результати власної діяльності, мотивація до самовдосконалення);
- креативність (нестандартне мислення, та володіння інноваційними методиками, гнучкість та адаптація до змін змісту та умов професійної діяльності);
- комунікативна компетентність (володіння сучасними засобами зв'язку, медіаграмотність володіння іноземними мовами, багате розвине мовлення);

- цифрова компетентність (володіння ІКТ);
економічна компетентність (знання основ сучасної економіки, законів бізнесу, екології та права).

Отже, у цьому параграфі ми зацентрували увагу на аналізі психологічних аспектів сприймання інноваційних технологій школярами молодшого підліткового віку та зробили деякі коментарі щодо психологічної готовності учнів 5-х класів до навчання української мови за допомогою інноваційних технологій.

Висновки до 1 розділу

Сучасна концепція НУШ передбачає перехід до новітньої системи знань. Учні повинні всебічно розвиватися і потребують педагога, який готовий до нових пошуків інновацій у своїй педагогічній діяльності. Особа, яка поважає тридиційні педагогічні методи і має бажання навчитися новому, вважається сучасним учителем. Реформи у освіті потребують перетворень, метою яких повинно бути формування національної свідомості школяра, що володіє засобами мови у різноманітних ситуаціях.

Сучасний урок української мови має бути побудований так, щоб в учня формувалися вміння грамотно, змістовно обмінюватися думками, вміння самостійно, творчо працювати з підручником та додатковими джерелами. Дитина кожного уроку повинна сама відкривати щось нове, бо навчання – це процес не лише засвоєння знань, але й розумового зростання, розвитку учнів. Це змушує активно впроваджувати в практику інноваційні технології чи їх елементи, зокрема інтерактивні технології, нетрадиційні прийоми й методи навчання, використовувати нові форми занять для активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Отже, у першому розділі ми дослідили наукові основи інноваційного навчання української мови у контексті ідей НУШ, зокрема проаналізували інноваційність в освіті як філософську та педагогічну проблему, схарактеризували інноваційні технології навчання української мови в контексті

ідей НУШ, дослідили психологічні аспекти сприймання інноваційного навчання учнями молодшого підліткового віку.

РОЗДІЛ 2

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5 КЛАСІ

2.1. Аналіз програми та підручників із боку досліджуваної теми

У полі досліджень застосування інноваційних технологій на уроках української мови та літератури теоретичні та практичні студії педагогів та лінгводидактів (О. Приходько, Т. Захарчук, О. Горошкіна, Л. Ключак, Н. Дацюк, О. Пометун, Г. Самохіна, М. Скрипник, Н. Суворова, Т. Симоненко, М. Пентилюк, А. Ярошенко та ін.).

Нормативною базою дослідження є документи «Основи Стандарту освіти: Нова українська школа» [2] та Закон України «Про освіту» [1], чинний із вересня 2017 року, у яких акумульовано базові стратегії (положення) концепції «Нова українська школа».

Модельна навчальна програма з української мови [21] у 5 класі буде запроваджуватися поетапно з 2022 року. Її автори – Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна – розробили цю програму для 5 класу закладів загальної середньої освіти.

Українська мова як шкільний предмет входить до мовно-літературної галузі знань. Розвивати компетентних мовців і читачів, які мають гуманістичний світогляд, що володіють досконало українською мовою, уміють читати художні тексти та інформаційні, можуть спілкуватися з корінним населенням, а також із національними меншинами, уміти самовиражатися, самореалізовуватися творчо – ось головна мета мовно-літературної освітньої галузі [21].

Принциповою відмінністю цієї програми є зміна пріоритетів у формуванні структури, змісту й самих результатів навчання. Як шкільний предмет українська мова передбачає засвоєння системи знань, формування умінь і навичок, які складають основу компетентності, а основне – це розвиток

сучасного учня, набуття ним досвіду, що є важливим складником для становлення громадянина і його входження у соціум.

У змістовому компоненті зміни спричинені потребою надати знанням здобувачів освіти функційності, а самому процесу засвоєння – умотивованості.

Україномовна сучасна освіта повинна набувати властивостей континуума, а саме мовні й мовленнєві знання, навички й уміння мають розповсюджуватися у всіх сферах соціального життя, а ще охоплювати діяльність і життя людей протягом усього їх життя.

У програмі присутня рівновага інформаційної й розвивальної функцій, що важливо для процесу організації й структурування навчального матеріалу. Метою навчання української мови виступає розвиток особистості здобувача освіти засобами предмета, а саме: пізнання мови як цілісної системи, що забезпечує розвиток людини (мислення, пізнання світу, комунікацію, самовираження й самовдосконалення, емоційний світ тощо) і функціонування суспільства; формування компетентного мовця, носія духовності, культури й традицій українського народу. Відповідно до мети поставлено такі завдання:

- 1) виховання ціннісного ставлення до української мови як державної;
- 2) розкриття потенційних можливостей мови для життя й діяльності людини, суспільства;
- 3) виховання потреби пізнавати мовне розмаїття (фонетичне, лексичне, фразеологічне, граматичне) й активно користуватися ним, удосконалювати культуру усного й писемного мовлення;
- 4) формування мовного чуття, усвідомлення естетичної й культурної цінності мови;
- 5) засвоєння знань, формування вмінь і навичок, необхідних для ефективної комунікації [21, с. 3].

Структура програми – концентрично-спіральна і має на меті забезпечувати поступове розширення й поглиблення мовних знань, системне, а не епізодичне набуття пізнавального досвіду. Програму укладено з дотриманням таких принципів:

- світоглядності (дібрані теми й поняття сприяють розвиткові в суб'єктів освітнього процесу наукового уявлення про мову, її функції, системний характер, багаті виражальні можливості, роль у житті й становленні людини тощо)
- інструментальності (можливість застосування знань, умінь і навичок в усіх сферах життя людини);
- доступності (відповідність змісту віковим особливостям і рівневі розвитку учнів);
- систематичності й логічної послідовності (змістовий компонент укладено з дотриманням логічної послідовності й взаємозв'язку);
- соціалізації (знання, уміння й навички сприяють соціалізації учнів);
- культуровідповідності (вивчаючи мову, її носії засвоюють притаманну їй народів культуру) [21, с. 3].

Вертикаль у структурі програми представлена трьома ключовими компонентами («Очікувані результати» (1), «Зміст навчального предмета» (2) і «Види навчальної діяльності» (3)), а горизонталь – трьома змістовими лініями (мовною, мовленнєвою і соціокультурною). Змістовий компонент програми поділено на блоки: предметний, метапредметний й компетентнісний.

Предметний блок (мовна змістова лінія) передбачає знання розділів мови як системи, мовних одиниць усіх рівнів, їхні характерні ознаки та функції в мовленні; мови як відображення картини світу; мовної норми та її динамічності; різних типів помилок; засобів виразності, формування відповідних умінь і досягнення предметних результатів. Метапредметний блок (мовленнєва змістова лінія) орієнтує на знання відомостей про інформацію, текст, комунікацію й мовленнєві жанри, формування відповідних умінь і досягнення метапредметних результатів. Компетентнісний блок (соціокультурна змістова лінія) спрямовує діяльність суб'єктів освітньої діяльності на формування ключових компетентностей і досягнення особистісних результатів. Цей блок покликаний реалізувати компетентнісний потенціал галузі, презентований у Додатку 1 Державного стандарту [21, с. 4].

Таким чином, програма створена для отримання предметних, метапредметних і особистісних результатів. Засобами досягнення даних результатів виступають тексти підручників, навчальні й практичні посібники, компетентнісно орієнтовані методики. Шляхи реалізації програми такі:

- формування сприятливого мовного середовища в сім'ї, у школі, в суспільстві, що може отримати дитина;
- зміна ставлень (учня до себе як суб'єкта шкільної мовної освіти; учня і вчителя до української мови; учителя до учня як повноправного суб'єкта освітнього процесу);
- перегляд показників навчальних досягнень учнів;
- формування стійких зовнішніх і внутрішніх мотивацій;
- упровадження особистісно й компетентнісно орієнтованих методик; - якісна сучасна навчальна й методична продукція [21, с. 4].

Сьогодні важливо, що у навчанні учнів української мови потрібно вміти виходити за межі академічного курсу, а саме допомогти школярам змінити їхні уявлення про мову. Вони повинні усвідомлювати, що мова – це носій багатовікової мудрості, інструмент пізнання, засіб самовираження, а також джерело естетики, а не тільки предмет вивчення. Лексичні та фразеологічні скарби зосереджують правила й норми спілкування, активне використання мови допомагає розквіту держави, збереженню кордонів. Нова програма НУШ має сприяти усвідомленню, що мова – це предмет явища суспільного, виховання сучасного компетентного носія мови, який сформований мовним смаком, мовною стійкістю, а ще чуттям [21].

У типовій освітній програмі НУШ з української мови кількість годин навчання предмета відповідає рекомендаціям з розподілу навчального часу, що затверджені наказом МОН від 19.02.2021 року № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти» .

Заклад освіти може змінювати кількість навчальних годин на вивчення предмета (інтегрованого курсу) в межах заданого діапазону «мінімального – 3 год» та «максимального – 4 год» навчального навантаження, забезпечуючи

водночас умови досягнення результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено цією модельною навчальною програмою [21].

Міністерство освіти і науки України 17 серпня 2016 року оголосило про першу версію документа, що має назву «Концептуальні засади реформування середньої освіти» [2]. У ньому йдеться про ідеологію змін в освіті, які ґрунтуються на проєкті нового закону «Про освіту» (№ 3491-д від 04.04.2016 [1]. На базі цієї концепції розробляється новий законопроект «Про загальну середню освіту», а також інші нормативні документи. У створенні НУШ бере участь усе українське суспільство.

У проєкті Закону України «Про освіту» №3491-д від 04.04.2016 зазначається, що метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності [1].

За концепцією, формула НУШ має складатися з дев'яти ознак:

- 1) Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.
- 2) Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.
- 3) Наскрізний процес виховання, який формує цінності.
- 4) Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.
- 5) Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.
- 6) Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.
- 7) Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.

8) Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.

9) Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу [2].

Освітні стандарти базуються на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя». Групи компетентностей визначено саме у цих рекомендаціях. Ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя [2].

10 КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

- Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами. Ця компетентність включає вміння усно і письмово висловлювати свої думки, життєві факти, певні знання, погляди тощо. Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Розуміння важливості спілкування.

- Основні компетентності у природничих науках і технологіях. Здатність зрозуміти природні явища, а також особливості сучасних технологій, вміння застосовувати ці знання в практичній діяльності. Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати.

- Інформаційно-цифрова компетентність передбачає вміння грамотно та критично застосовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) щоб створювати, шукати, обробляти, використовувати, передавати інформацію всвоєму житті: навчанні, дозвіллі, роботі, приватному спілкуванні. Важливою тут виступає медіограмотність, вміння вибирати правильні джерела. Також

дана компетентність передбачає знання основ програмування, алгоритмічного мислення, роботу з базами даних, навички безпеки в інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).

- Уміння вчитися впродовж життя, що передбачає пошук та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

- Лінгвістична компетентність (знання іноземних мов). Уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Вміння спілкуватися із носіями іноземної мови, вміння орієнтуватися в іншомовному середовищі.

- Математична компетентність передбачає культуру логічного і алгоритмічного мислення, вміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності. Здатність до розуміння і використання простих математичних моделей. Уміння будувати такі моделі для вирішення проблем.

- Ініціативність і підприємливість. Уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо.

- Соціальна та громадянська компетентності. Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і

розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття.

- Обізнаність та самовираження у сфері культури. Здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

- Екологічна грамотність і здорове життя. Передбачає грамотно та раціонально використовувати природні ресурси в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя [21].

У рамках запровадження компетентнісного підходу буде створено нову систему вимірювання й оцінювання результатів навчання. Зокрема буде змінено зміст зовнішнього незалежного оцінювання.

У 2021 році видано пілотний підручник для навчання здобувачів освіти, які беруть участь в інноваційному освітньому проєкті НУШ, автором якого є І. Літвінова [46]. Підручник створений відповідно до модельної програми авторів Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіної, яку ми проаналізували вище.

І. Літвінова видала на сьогоднішній день тільки першу частину підручника (в електронному варіанті). У змісті подано для вивчення сім тем, що об'єднані у два розділи.

У першому розділі, який має назву «Вступ. Українська мова в житті українців», містяться такі теми:

- 1) Мова в житті людей.
- 2) Мова як засіб спілкування. Значення мови.
- 3) Українська мова в житті українців.

У другому розділі «Лексикологія» подано такі теми :

- 1) Лексичне значення слова.
- 2) Однозначні та багатозначні слова.
- 3) Омоніми.

4) Пароніми.

Зазначимо, що зміст програмного матеріалу у чинній програмі частково відрізняється від змісту програми НУШ, адже остання не містить повторення вивченого у початкових класах, а саме відомостей про текст, речення, слова, а розпочинається з вивчення лексикології.

Підручник починається зі звернення до п'ятикласників, де розміщена інтернет-підтримка для учнів у вигляді QR-коду. QR-код (від англ. quick response – *швидкий відгук*) – це винайдений близько двадцяти років тому в Японії двовимірний штрих-код, який дозволяє кодувати будь-яку інформацію – текст, вебпосилання, номер телефону та багато чого іншого. QR-код візуально представлений у вигляді чорно-білого квадрата, що нагадує лабіринт. В одному QR-коді можна зашифрувати: 7089 цифр, 4296 символів (у тому числі кирилицею), 1817 ієрогліфів. Код може містити будь-яку текстову комбінацію, що складається з цифр і символів [<https://teach-hub.com/scho-take-qr-kod-ta-yak-joho-vykorystovuvaty-vchytelyu/>]

Перша частина пілотного підручника проілюстрована зображеннями, до яких автор додає завдання. Наприклад: *роздивіться малюнок ліворуч. Поміркуйте, які засоби спілкування чи обміну інформацією існують у нашому світі. Запишіть приклади. Дослідіть, чи правильно Микита пояснив виникнення назви міста? Скористайтесь матеріалами в електронному додатку до посібника [46, с. 4-5]*.

У таких завданнях наявні умовні позначення, які означають, що подана вправа спрямована на спостереження й актуалізацію опорних умінь і навичок. Такі завдання допоможуть учням пригадати уже вивчений матеріал і закріпити свої знання.

У підручнику наявні вправи з використанням ІКТ, наприклад: *підготуйте доповідь на тему «Чому українцям потрібно говорити українською мовою?». Якщо є можливість, запишіть свій виступ на відео.*

Структура доповіді:

Теза (треба...).

Аргумент (чому?).

Приклад із життя (на підтвердження думки).

Висновок [46, с.14].

Відповідно до умовних позначень після завдання наявна робота у групах, де зазначається таке:

- 1) *Подивіться відео одне одного, за потреби доведіть свій погляд.*
- 2) *Доберіть або підготуйте власноруч ілюстративний матеріал на підтвердження вашої думки у вигляді фото, малюнків, мемів, діаграм тощо [46, с.14].*

У цьому завданні учитель може використати декілька сучасних технологій, які допоможуть підвищити ефективність у вивченні матеріалу, адже при виконанні таких вправ школярі проявляють такі вміння, як креативність, володіння медіаграмотністю, що позитивно впливає на мотивацію школярів до навчання.

Доречними і цікавими також є вправи на прослуховування аудіофайлів, наприклад: *в електронному додатку до посібника знайдіть аудіодиктант. Уважно послушайте його, а потім напишіть.*

Такі електронні додатки значно полегшують учителю підготовку до уроку. А також учні самостійно зможуть перевірити свої знання, проаналізувати авички, що практикуватиме НУШ.

У посібнику міститься теоретичний матеріал і різноманітні вправи, які спрямовані на те, щоб учні змогли опанувати навчальну програму, розвивати необхідні компетентності, сформувати свої навички ефективного спілкування у непередбачуваних ситуаціях.

Проаналізуємо ще один сучасний підручник пілотного проекту НУШ (автори – Г. Панчук, Б. Близнюк, О. Приведа), виданий 2021 року. До перегляду доступна теж лише перша частина видання. Він також написаний відповідно до модельної навчальної програми Н. Б.Голуб та О. М. Горошкіної.

У підручнику проілюстровано незначну кількість вправ. Наприклад, у одній із вправ зазначено таке завдання: *прочитайте речення. Розгляньте*

ілюстрації. Різні мови – це не різні позначення одного й того самого предмета, а різні бачення його (Вільгельм фон Гумбольдт). Як ви розумієте думку філолога Вільгельма фон Гумбольдта? Спробуйте підтвердити чи спростувати її, навівши власні приклади. На які ознаки організмів звернули увагу різні народи, називаючи їх (див. ілюстрації та підписи до них) [56 , с. 5].

У деяких видах вправ натрапляємо на застосування ІКТ, що відсилають учнів на перегляди відеофайлів, наприклад:

- 1) *Подумайте, чому несловесні форми спілкування (міміка, жести) є допоміжними щодо мови.*
- 2) *Чи можуть вони бути основними в спілкуванні? За яких умов? Перегляньте відео читання вірша жестовою мовою: <https://www.youtube.com/watch?v=cU3mOwiN-VY>. [56 , с. 5].*

У підручнику наявні схеми, які допоможуть учням краще засвоїти візуально матеріал. Здебільшого вони подаються при вивченні теоретичного матеріалу.

Доречно, що до деяких вправ дібрано зображення їх авторів. У таких видах вправ учитель зможе встановити міжпредметні зв'язки з літературою. Адже вивчення української мови у контексті ідей НУШ буде спрямоване на інтеграцію мовно-літературної галузі.

Наявні завдання з використанням діаграм, як-от: *ви планували подати інформацію на діаграмі (круговій чи стовпчиковій), використавши кольоровий принтер. В останній момент виявилось, що є тільки чорно-білий принтер. Чи зможете показати різні сектори діаграми на такому принтері? Яким чином? Розкажіть про це [56 , с.14].*

Вправа такого виду готує здобувачів освіти до вирішення проблем, що можуть траплятися у майбутньому. Учитель побачить, як діти можуть адаптуватися до проблем і зуміти правильно застосувати свої уміння за нових умов. Школярі будуть критично мислити та зможуть довести власну думку, творчо розв'язати проблему, а також логічно обґрунтувати свою позицію,

проявити свою ініціативність, оцінити ризики, будуть співпрацювати з іншими учнями, щоб прийняти правильне рішення у розв'язанні проблеми.

Підручник містить завдання для осмислення інформації різних видів:

Розгляньте різну інформацію про Лесю Українку.

1) *Зі всіх нас шістьох дітей Леся найбільше була подібною до батька і вродою, і вдачею. Вони обоє були однаково лагідні та добрі безмежно... Була в батька й Лесі ще одна спільна, надзвичайно цінна риса: вони на високо цінували людську гідність у всякої людини, хоч би в найменшої дитини (зі спогадів Ольги Косач-Кривинюк, сестри Лесі Українки).*

2) *Як дитиною, бувало,*

Упаду собі на лихо,

То хоч в серце біль доходив,

Я собі вставала тихо.

«Що, болить?» — мене питали,

Але я не признавалась —

Я була малою горда, —

Щоб не плакати, я сміялась.

Леся Українка

3) *[ps://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lesia_Ukrainka_test_recording_unknown_voice.flac?fbclid=IwAR30Ad](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lesia_Ukrainka_test_recording_unknown_voice.flac?fbclid=IwAR30Ad)*

4) *Визначте кожну інформацію за: а) способом сприйняття; б) за формою подання; в) за призначенням. Поясніть свій вибір.*

Завдання сприятиме формуванню в здобувачів освіти умінь сприймати інформацію з різних джерел та інтегрувати її в тексті заданого стилю.

Можна узагальнити, що найновіші підручники для 5 класів можна використовувати для інноваційного навчання п'ятикласників в контексті ідей НУШ. У посібниках наявні матеріали, тексти, ілюстрації, схеми, таблиці, діаграми, коди або покликання для входу в інтернетні джерела.

На нашу думку, підручник, представлений І.Літвіною, розроблений краще, адже там ми бачимо більше вправ і завдань із використанням інноваційних технологій, ніж у авторів Г. Панчук, Б. Близнюк та О. Приведи. Перший підручник більше проілюстрований. Малюнки дібрані доречніше, і їх використано майже у всіх вправах, що ми не спостерігаємо у другому підручнику.

Отже, аналіз нормативної бази підтвердив нашу гіпотезу про те, що без застосування інноваційних технологій зреалізувати ідеї Нової української школи неможливо.

Аналіз двох пілотних підручників із української мови з боку досліджуваної нами проблеми дозволив дійти висновку, що в них закладені можливості для широкого застосування інноваційних технологій (ІКТ, особистісно зорієнтованого навчання, ігрових, інтерактивних, проєктних та ін.). Зокрема вони містять тексти, ілюстрації, схеми, таблиці, діаграми, коди або покликання для входу в інтернетні джерела, які учитель може використовувати творчо, варіативно, доповнюючи власними методичними ідеями.

2.2. Експериментальна система навчання української мови п'ятикласників із застосуванням інноваційних технологій

Проаналізувавши теоретичні основи дослідження, нормативну базу, ми розробили експериментальну методичку навчання української мови п'ятикласників із використанням інноваційних технологій. Зокрема ми віддали перевагу таким технологіям, як-от: ІКТ, технологія особистісно зорієнтованого навчання, ігрові, інтерактивні та проєктні технології. На нашу думку, найбільш ефективними є саме ці технології, особливо коли їх застосовувати з опорою на відповідний візуальний супровід, наприклад: комп'ютерні презентації, інфографіку, флешанімації, відео-, аудіоматеріали, зображення, діаграми, схеми, ментальні карти, графіки, малюнки, фрейми тощо.

Експериментальне навчання ми провели на матеріалі вивчення розділу «Лексикологія» у 5 (експериментальному) класі.

Під час вивчення лексикології віддали перевагу ативним методам, вправам на визначення значення слів, що передбачали оцінку щодо використання лексичних засобів у тексті, на добір антонімів або синонімів до зазначених слів, завданням на пояснення лексем. Найбільш продуктивними під час вивчення теми стали ігри, адже дітям краще створювати дружню атмосферу, а не просто подавати теоретичні відомості, це зумовлено ще віковою категорією школярів. Учні можуть поєднати розваги та навчання у такий спосіб.

Граючись, учні краще змогли запам'ятати новий матеріал. Застосування інноваційних технологій сприяло створенню високого рівня успішності, продуктивності для засвоєння знань із теми «Лексикологія», адже діти опинилися у нових умовах навчання.

Вивчення лексики дуже тісно пов'язане з вивченням орфографії, фонетики, орфоєпії та іншими розділами мови. Детальніше про ці зв'язки ми можемо дізнатися, опрацьовуючи праці І. Хом'яка [82]. Для того, щоб учень уникав лексичних невправностей, потрібно забезпечити таке навчання, за якого кожна нову одиницю мовлення буде засвоєно за допомогою сприймання її на рівні розуміння, нормативного звучання, вправного артикулювання, грамотного написання, а також якнайширшого застосування в усному та писемному мовленні. А це, як ми можемо зрозуміти, вимагає неодноразового повторення та апробації в мовленнєвій практиці [81, с. 23].

Експериментальні вправи та завдання для дітей розроблялися нами з урахуванням вихідних положень у методиці опрацювання лексичного матеріалу – принципів, напрямів та типів тлумачення лексичного значення слів. Добираючи вправи та ігрові завдання для дітей, ми опиралися на такі принципи:

1. Екстралінгвістичний принцип, який полягає у використанні ілюстративної та предметної наочності під час організації спостережень учнів за словами з конкретним значенням.

2. Лексико-граматичний принцип. Це зіставлення лексичних і граматичних значень слова, що вимагає розкриття суті багатьох лексичних явищ.

3. Діахронічний або історичний принцип, який передбачав вибір слів із масиву української лексики, передбачений для вивчення учнями.

4. Принцип культуровідповідності сприяє залученню учнів до витоків народної культури шляхом ознайомлення зі словами-символами, словами, які ознайомлюють із народними звичаями та традиціями.

Ми також враховували такі напрями в роботі над вивченням лексичних понять:

- лексичний аналіз художніх текстів: виявлення незнайомих слів, уточнення відтінків окремих слів, виявлення слів, ужитих у переносному значенні тощо;

- пояснення значення слів шляхом використання різних способів: показ предмета чи дії, демонстрація малюнка, слайда із зображенням предметів, назви яких є новими для дитини, добір синонімів, антонімів тощо;

- використання завдань на добір слів із певним значенням: дібрати з поданого синонімічного ряду потрібні за смислом речення іменники, дібрати прикметники з переносним значенням для опису предметів тощо;

- уведення поданих або самостійно дібраних лексем у власне мовлення школярів: складання речень і текстів за опорними словами, заміни слів у реченнях відповідними синонімами чи антонімами тощо [7].

Що стосується типів тлумачення слів, то ми застосовували, услід за А. Каніщенко, такі з них:

- ✓ логічний тип, при якому лексичне значення пояснюється віднесенням слова до роду і виявлення видових ознак;
- ✓ описовий тип, при якому лексичне значення слів пояснюється через опис особливостей, не посилаючись ні на структуру слова, ні на родові та видові особливості;

Лексичний розбір слова – найбільш поширений прийом роботи над словом. Дуже часто під час проведеного нами експерименту ми вдавалися до цього прийому. Спочатку ми пропонували перегляд відео, де учні мали проаналізувати те чи інше слово, що найбільше зацікавило їх і було абсолютно новим. Далі пропонували зробити лексичний розбір слова. Лексичний розбір – це так звана комплексна перевірка вивченого матеріалу. У такому завданні проявляється індивідуальна робота дітей. Виконавши таке завдання, учень привчається до самостійності та послідовності, бо за допомогою прикладу лексичного розбору дитина леко виконає подібне завдання вдома. Оскільки школярі часто перебувають зі своїми гаджетами, із допомогою ІКТ спільними зусиллями ми записали відеоролик-пам'ятку, переглянувши який учні легко могли пригадати вивчений матеріал. Під час нашого експерименту ми використовували такий вид лексичного розбору у вигляді алгоритма:

Зразок лексичного розбору

Рідна земле, щаслива й багата, мій уклін тобі, мій тобі спів!(М. Рильський).

Аналізоване слово «земля» – багатозначне, вжите у прямому значені. У цьому контексті слово має такі синоніми: *край, держава, країна*. Антонімом у цьому випадку слугує лексема *вигнання*.

Щоб правильно виконати лексичний розбір слова, школярі мають право користуватися різними видами лінгвістичних словників, а саме: тлумачним, словником антонімів, синонімів і омонімів. А також використовувати онлайн словники. Також ми пропонували учням підготувати проєкт, де заздалегідь будуть зазначені нові слова. Ми пояснили учням, що вони мають формувати самостійні навички, щоб віднайти потрібні їм дані, що не варто розгублюватися та питати все невідоме лише в учителя, адже існують інші ресурси, що завжди стануть у нагоді, якщо навчитися їх правильно застосовувати.

Усне та писемне мовлення дуже тісно пов'язані між собою, таким чином, учні повинні не лише правильно вміти використовувати лексику відповідно до будь-якої комунікативної ситуації, а й не припускатися логічних неточностей у мовленні, головне – правильно висловити свої думки на папері. Семантика слова тісно пов'язана із правописом, бо є випадки, що, змінивши лише одну букву, ми можемо змінити значення. Коли пропонуємо учням нові лексеми, маємо відразу ж демонструвати на дошці правильне їх написання.

У процесі експериментального навчання ми зрозуміли, що учні краще почали засвоювати інформацію під час гри. Плідними для навчання стали такі прийоми, як: «Хто більше?», «Займи позицію», «Спіймай помилку», «Хто швидше?», «Хто скаже останнім?», «Поетична хвилинка» та інші. Ми проводили роботу як у парах, так і в групах. Завдання такого виду допомагають розвитку комунікативних умінь, навчають їх працювати в колективі, а ще адаптовуватись до будь-яких умов, навчитися швидко та якісно розв'язувати поставлені перед ними завдання. Наприклад, гра «**Хто скаже останнім?**»: учитель називає слово «*йти*» і виводить коротенький мультфільм на екрани монітора, після цього пропонує учням дібрати до нього синоніми, які вони почули під час перегляду і запам'ятали. Хто скаже останнє слово, той

виграє. Такий прийом спонукає учнів до активного мислення, розумової діяльності школярів та оперування дуже великою кількістю різноманітних лексем.

«Поетична хвилинка»: учням був запропонований уривок із вірша, їм потрібно вибрати із дужок те слово, яке найбільш доречне:

Де зелені хмари (тополь, смerek, яворів)
 Заступили неба синій (став, круг, обрій),
 На стежині сонце я (зустрів, розгледів, побачив),
 Привітав його і (сказав, запитав, попитав):
 — Всі народи бачиш ти з (висоти, висот, далечі),
 Всі долини і гірські (краї, ландшафти, шпилі).
 Де ж найбільший на землі (чоловік, народ, край)?
 Де ж найкраще місце на (планеті, землі, світі)?

(В. Верховень)

У нових умовах діти активно інтегруються в початковий процес, а ще й збагачують мовлення для повсякденного спілкування. У нашому експериментальному навчанні ми намагалися добирати такі приклади, які були би корисними для учнів.

Ми використовували різні види вправ під час експерименту, щоб учні могли самостійно працювати, а саме шукали значення слів у тлумачних словниках, добирали синоніми та антоніми, використовуючи словники. Ще ми використовували відео-, аудіо-, фотофайли, з їхньою допомогою ми мали змогу розповісти учням про значення слів, ввести їх у контекст. Відразу можна було помітити більшу зацікавленість учнями виучуваним матеріалом, якщо ми застосовували інтерактивне навчання.

Наведемо декілька фрагментів уроків вивчення лексикології у 5 класі із застосуванням різних інноваційних технологій.

Наприклад, під час вивчення теми *«Лексичне значення слова. Однозначні і багатозначні слова. Знайомство з тлумачним словником»*, ми використовували метод гри («Крокодил») та мовний експеримент.

1. Гра «Крокодил»:

Учитель називає закодоване слово (*калина, небо, квітка*) учневі, який повинен показати рухами, мімікою, жестами своїм однокласникам це слово, не називаючи його .

2. Метод «Мовний експеримент»:

Прочитайте загадку:

І червона й соковита

Та гірка вона все літо.

Припече мороз – вона

Стала добра й смачна.

- Я впевнена, ви здогадались, що мова йде про калину. Як ви зуміли здогадатись? Що вам у цьому допомогло?

Зараз проаналізуємо слово «добра». Що слово означає? Можливо, воно означає «чуйна, приязна»? (*Очікувана відповідь від учнів: ні, за змістом загадки слово означає «смачна»*).

Доберімо синоніми до слова «добра» (*Очікувана відповідь від учнів: стигла, смачна, ласа, апетитна*).

А зараз, користуючись покликанням на інтернетний ресурс <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE>, знайдіть словникову статтю і підготуйте повідомлення з теми «Скільки значень має слово *добрий*».

3. Вивчаючи синоніми, антоніми, ми використовували на етапі закріплення метод «Ланцюжок», суть якого полягає в тому, що учні мають скласти ланцюжок речень так, щоб продовжити думку попереднього учня. Потрібно використовувати синоніми й антоніми так, щоб колективний твір відзначався багатством і різноманітністю лексики. Тема спільного твору – «Перші весняні квіти».

Розроблені нами розгорнуті конспекти уроків для експериментально-дослідного навчання подані у додатках (див. Додаток ?).

Таким чином, у цьому параграфі ми описали експериментальну методику навчання української мови п'ятикласників із використанням інноваційних технологій (ІКТ, ігрових, інтерактивних та проєктних). На нашу думку, найбільш ефективними є саме ці технології, особливо коли їх застосовувати з опорою на відповідний візуальний супровід: комп'ютерні презентації, інфографіку, флешанімації, відео-, аудіоматеріали, зображення, схеми, малюнки тощо.

1.3. Перебіг та результати педагогічного експерименту

Сьогодні у лінгводидактиці активно використовують метод науково-педагогічного експерименту, який допомагає визначити закономірності навчання й виховання, а також упроваджувати нові аспекти розвитку освітнього процесу. Педагогічний експеримент – це своєрідно (відповідно до завдань дослідження) сконструйований і здійснений педагогічний процес, що містить принципово нові його елементи і поставлений таким чином, що дає можливість глибше, ніж звичайно, бачити зв'язки між різними його сторонами і точно враховувати результати внесених змін. У широкому розумінні об'єктом педагогічного експерименту є весь педагогічний процес із його умовами, пов'язаними з організацією спеціальних впливів, що йдуть від навмисної та цілеспрямованої діяльності в процесі навчання й виховання [31, с. 15].

Існують лабораторний та природний педагогічні експерименти. Щоб забезпечити точний обліковий результат експерименту, потрібно ізолюватися учневі (або групі учнів) від колективу класу під час лабораторного експерименту. Коли проводиться природний експеримент, то школярі перебувають у своєму класі, тобто створюються звичні для них умови та середовище навчання й виховання.

У магістерській роботі ми використовували останній різновид, а саме природний педагогічний експеримент. Експериментатор проводить дослідження у повсякденному житті, намагається спрямувати педагогічний процес у школі відповідно до завдань експерименту. Науковці вважають, що такий метод є

комплексним, адже поєднує декілька різних методів: анкетування, бесіди, створення спеціальних ситуацій, спостереження.

Із метою дослідження ефективності роботи й оцінки знань, умінь, навичок учнів щодо застосування інноваційних технологій на уроках української мови було проведено педагогічний експеримент в умовах дослідженого нами підходу за спеціально розробленою методикою. Передумови для проведення дослідження виникли під час роботи в Ковельському ліцеї I-III ступенів.

I етап дослідження був підготовчим. Він проходив у кількох напрямках:

1. Проведення й аналіз діагностувальних робіт та констатувального зрізу знань і вмінь учнів у 5 класі.
2. Розробка спеціальної системи навчання для 5 класу.

II етап – основний, який передбачав реалізацію спеціально розробленої системи навчання з використанням інноваційних технологій навчання в 5 класі Ковельського ліцею I-III ступенів, враховуючи її регулювання й коригування.

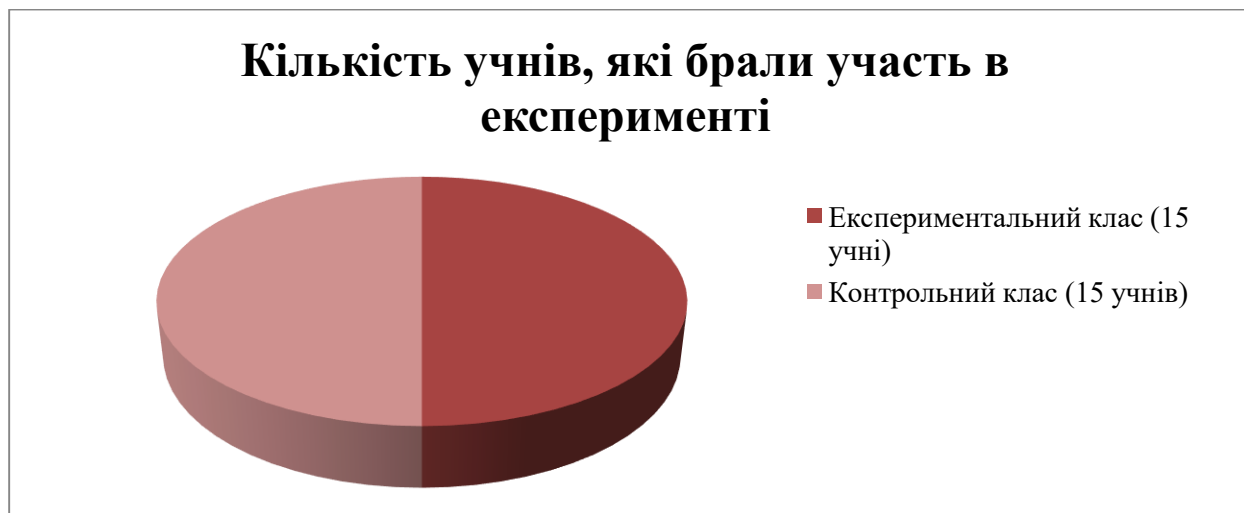
III етап – завершальний, під час якого було здійснено кількісний і якісний аналіз педагогічного експерименту.

Для того, щоб бути майстерним володарем слова, потрібно не просто накопичувати знання та заучувати нові слова, а розуміти їх семантику та знати, коли доречніше використати ту чи ту лексему. Розвиток людини потрібно розглядати не лише з кількісного боку, адже він полягає насамперед у якісних змінах психічної діяльності, в переходах від її нижчих щаблів до вищих, у виникненні нових рис пам'яті, сприймання, уявлення, мислення, волі, характеру, у формуванні нових особистісних якостей. Отже, під час розробки експериментальної методики ми враховували психологічні та вікові особливості школярів підліткового віку та психологічні аспекти сприйняття ними інноваційних технологій навчання української мови (які було описано в параграфі 1.3 першого розділу нашого дослідження).

У нашому педагогічному експерименті взяли участь учні 5–А (експериментального) та 5–В (контрольного) класів.

Діаграма 2.1

На першому етапі експерименту ми спостерігали за учнями: у яких умовах вони навчаються, які можливості у них наявні. Одним із найважливіших складників під час проведення педагогічного експерименту був перегляд шкільної документації, яка допомогла нам зорієнтуватися у «плюсах» і «мінусах» навчання. Нами було проаналізовано учнівські зошити, шкільні (електронні) журнали, календарне планування, а також навчальну програму.

Велику увагу ми приділили вивченню довідкової літератури, яку використовують учителі під час підготовки та проведення уроків: посібники, збірники вправ, авторські конспекти. Щоб остаточно визначити умови та обставини навчання учнів, провели бесіди з учнями та вчителями-словесниками, щоб мати можливість відтворити картину освітнього процесу та зрозуміти враження обох сторін від нього.

Запорукою успіху педагогічного експерименту, на нашу думку, є психологічний та емоційний стан дітей, це є ключова ланка продуктивності навчальної діяльності. Адже при створенні сприятливих умов для вивчення, обробки та запам'ятовування нового матеріалу є висока ймовірність того, що його буде засвоєно та проаналізовано, надалі буде використано у майбутньому.

Щоб дізнатися рівень знань і вмінь учнів 5 класів, ми провели традиційний тип уроку із використанням методів бесіди, роботи з підручником

та методу вправ (5-А – ЕК, 5-В – КК). Оскільки діти на момент проведення діагностувального зрізу знань і вмінь вивчали розділ «Лексикологія», ми запропонували школярам у ході нашої роботи виконати завдання, які склалися з двох рівнів. Вони передбачали визначити однозначні та багатозначні слова та пояснити їх лексичне значення, а також дібрати синонімічні й антономічні пари. Результати знань та вмінь учнів відображені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати діагностувального зрізу

Класи	Кількість учнів	Рівень виконання завдань							
		високий	достатній	Разом (високий +достатній)	дані у %	середній	низький	разом (низький+середній)	дані у %
КК	15 (100 %)	1	6	7	47	4	4	8	53
ЕК	15 (100 %)	-	4	4	27	7	4	11	73

Результати проведеного діагностувального зрізу засвідчили, що деякі учні мають труднощі з визначенням однозначних та багатозначних слів, вони не розуміють їх значення та, відповідно, не можуть правильно побудувати з ними речення. Частина школярів не змогла правильно визначити, яке саме слово було вжито недоцільно в контексті та потребує заміни. Це свідчить про те, що цьому матеріалу не було приділено належної уваги, а ще діти засвоїли новий матеріал на середньому рівні. Більшість здобувачів освіти не змогли правильно кваліфікувати різні типи слів та продемонструвати вміння їх доречно

використовувати, а також плутались у тому, де слово вжито у прямому, а де у переносному значенні. Не в усіх випадках було правильно утворено антонімічні та синонімічні пари, а ще не всі учасники діагностувального зрізу змогли підібрати хоча б по одному синоніму до вказаних слів. Завдання, які зазвичай використовують у шкільному підручнику в 5 класі, викликали труднощі у школярів під час їхнього виконання.

Ми провели констатувальний зріз, щоб оцінити рівень знань із розділу «Лексикологія» учнів 5 класів (5-А – експериментального, 5-Б – контрольного), наприкінці якого учні працювали над письмовим твором з використанням різних груп лексики (синонімів, антонімів, омонів, паронімів). Доцільно зазначити, що кількість учнів в обох класах однакова, бо розділені класи на підгрупи. Успішність та навчальні можливості школярів знаходяться на різних рівнях. Творчі роботи було перевірено і ми керувалися нормами оцінювання знань та вмінь учнів у загальноосвітніх закладах.

Результати написання констатувального зрізу відображено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати констатувального зрізу

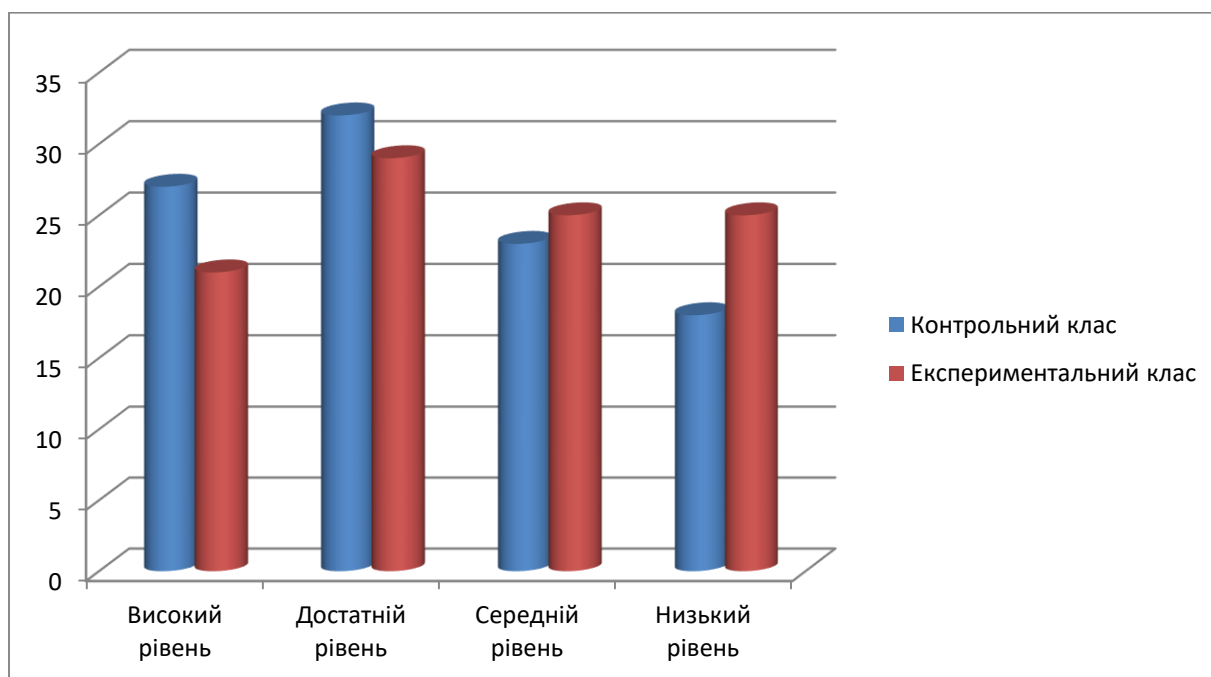
Класи	Кількість учнів	Рівень виконання завдань							
		Високий	достатній	разом (високий+достатній)	дані у %	середній	низький	разом (низький+середній)	дані у %
КК	15 100 %	2	8	10	67	4	1	5	33
ЕК	15 100 %	1	6	7	47	7	1	8	53

Ми можемо зробити висновок, проаналізувавши результати, що школярі експериментального та контрольного класів із лексикології частково відрізняються. Потрібно звернути увагу на те, що в контрольному класі більше робіт високого і достатнього рівнів, а в експериментальному більшість учнів продемонстрували свої знання на середньому рівні.

Варто зазначити, що за результатами констатувального зрізу ми дійшли висновку, що учні не володіють вільно та грамотно лексикою, а також не уміють доцільно використовувати її у своєму мовленні. Це стало одним із поштовхів до апробації нашої методики навчання п'ятикласників із використанням інноваційних технологій на уроках української мови, що в результаті має підвищити словниковий запас п'ятикласників та вміння майстерно користуватися українською лексикою.

На діаграмі 2.2 подано порівняльні результати констатувального зрізу у ЕК та КК. Отже, ми ще раз переконуємося, що високий рівень робіт вищий в контрольному класі, ніж в експериментальному, а в експериментальному більше учнів володіє середнім рівнем знань, умінь і навичок.

Діаграма 2.2

Проаналізувавши творчі роботи учнів, ми можемо зробити такі висновки: у школярів найчастіше виникають проблеми з тим, що їм важко швидко зорганізувати власну роботу, багато з них довго не могли визначитись із темою висловлювання, деякі ніяк не могли розпочати свій виклад думок. У більшості творів ми простежували думку, що була неграмотно оформлена, багато слів, які пропонувалось увести у висловлювання, були уведені у контекст недоречно, бо школярі не могли пояснити їх значення. Частині учнів було важко викласти свої думки зв'язно, продемонструвати свої знання, уміння і навички у слововживанні. Пояснити мовленнєві помилки можемо тим, що вони спричинені негативним діями середовища. Аналізуючи письмові роботи, ми виявили деякі типові помилки:

- 1) вживання росіянізмів: «*пашол*», «*рахую*», «*білет*» замість, *пішов*, *вважаю*, *квиток*;
- 2) неправильне творення ступенів порівняння прикметників: *саме більше* (правильно – *найбільше*), *більш* (правильно – *більш добрий або добріший*);
- 3) використання в мовленні скалькованих російських висловів: «*на протязі*» замість *упродовж / протягом*, «*ви праві* » замість *ви маєте рацію*, *ваша правда*.
- 4) вживання діалектних форм: «*файний* » замість *гарний*, «*до його*» замість «*до нього*» та *ін.*

Центральною особистістю в освітньому процесі є учень, у нього формуються уміння й навички, що допомагають адаптуватись у соціумі, створюють комунікативно компетентну особистість. Завдання мають відповідати саме інтересам учнів, повинні підвищувати навчальний інтерес, бути вмотивованими, виправданими, а основне – залучати дітей до активної співпраці. Важливим аспектом освітнього процесу є мотивація здобувачів освіти. М. Алексєєва трактує мотивацію як сукупність причин, що визначають різні прояви активності учнів [13].

На нашу думку, навчання непродуктивне, нецікаве, якщо у здобувачів немає мотивації, бо мотивація – ціль, емоції та вміння навчатися. Освітній процес буде успішним, якщо школярі навчаться самостійно розв’язувати проблеми, шукати відповіді на питання, аналізувати та творчо мислити.

У контексті нашого дослідження, щоб досягти очікуваних результатів, важливою ціллю було оволодіти увагою наших учнів, залучити їх до співпраці, зацікавити їх навчальним матеріалом на уроці. Діти 5 класу тільки адаптовуються у шкільному житті, вони прагнуть до гри, адже це є психологічною особливістю дітей цього віку. Отже, щоб зробити урок цікавим та максимально продуктивним, ми використовували інтерактивні технології навчання.

Здобувачі освіти уважно слухали нові матеріали, адже всю інформацію нами було підкріплено прикладами з мультфільмів, телепрограм, а також художніх текстів.

Під час експерименту обидва класи знаходилися в однакових умовах, і це є дуже важливо, бо обсяг, кількість годин і зміст навчально матеріалу рівнозначний. Контрольний клас (5-В) формувавав свої уміння за традиційною методикою навчання, на відміну від експериментального класу. 5-А клас навчався за експериментальною методикою, але з визначеними програмовими вимогами. Важливо також зауважити, що у підгрупі 5-А класу були учні з інклюзивною освітою. (Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу. Одним із головних завдань інклюзії є відгук на широкий спектр освітніх потреб в шкільному середовищі та поза його межами [35]).

У 5 класі діти швидко піддаються впливу, тому дуже важливо на цьому етапі навчити їх не лише правильно вживати значення слів, а ще й звертати увагу на їх орфоепічне оформлення. Через незнання учні часто змішують російську і українську мови, тобто розмовляють суржиком, який створює

перешкоди для вивчення української мови. Дуже часто у письмових роботах можна простежити помилки, які виникають під впливом мовленнєвого середовища. У дітей 5 класу ще маленький багаж знань, вони пишуть і говорять так, як звикли це чути від батьків, друзів, орієнтуються на інтернетні джерела, не можуть самостійно розпізнати або замінити неправильний варіант.

Отже, під час експериментального навчання ми зосереджували увагу на тому, як саме можемо замінити ті чи інші ненормативні лексеми.

Після завершення експериментального навчання ми провели контрольний зріз знань та вмінь здобувачів освіти, який включав два варіанти завдань на чотирьох рівнях. Перший і другий – становили тестові завдання різної складності. На третьому рівні передбачалася робота зі словами та вміння їх доречно і правильно використовувати в мовленні. Четвертий рівень вимагав від школярів написання твору-мініатюри на запропоновану тему з використанням синонімічних, антонімічних одиниць. У три бали оцінювався кожен із рівнів. У таблиці 2.3 відображено результати контрольного зрізу.

Таблиця 2.3

Результати контрольного зрізу

Класи	Кількість учнів (%)	Рівні навчальних досягнень			
		Високий	Достатній	Середній	Низький
КК	15 (100 %)	29 %	36 %	21 %	14 %
ЕК	15 (100 %)	35 %	42 %	18 %	5 %

Щодо навчання учнів 5-А класу (експериментального), який працював за розробленою нами методикою, то ми простежили позитивну динаміку. Рівень

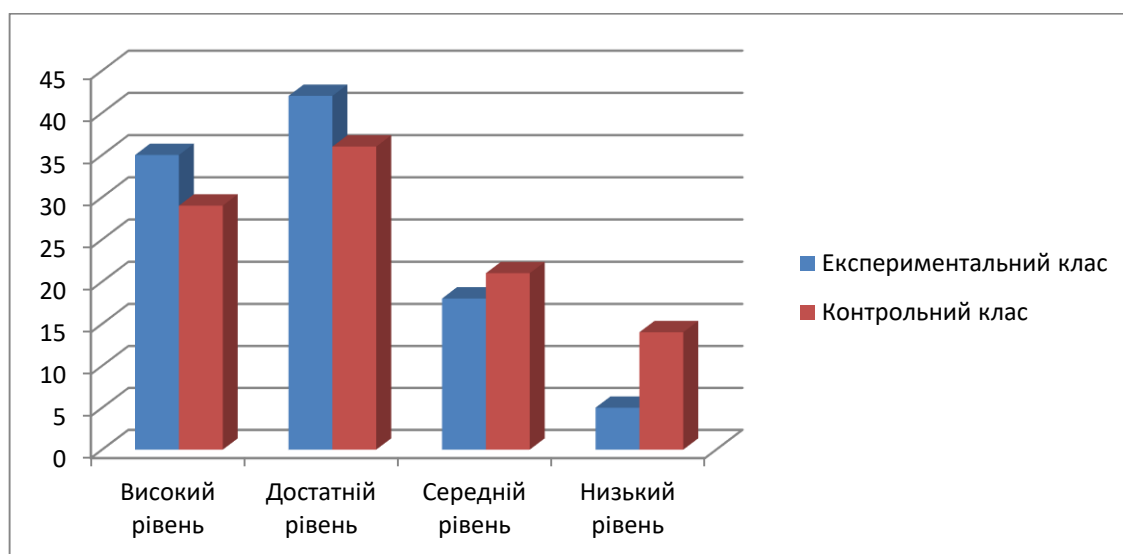
лексичної вправності зріс у дітей, порівнюючи з констатувальним зрізом (на початку експерименту). Використання інноваційними технологій навчання сприяло новому відсотковому співвідношенню навчальних досягнень у двох класах. В експериментальному класі кількість робіт, які було виконано на низькому рівні, зменшилась із 25 % до 5 %, зросла кількість робіт із високим рівнем – із 21 % стало 35 %, а також менша кількість учнів написала свої роботи на середньому рівні (було 25 % – стало 18 %), та більша кількість школярів змогла проявити свої знання на достатньому рівні (29 % – 42 %).

Також ми констатували більше зацікавлення учнів експериментального класу до вивчення лексикології у порівнянні зі школярами контрольного класу. Коли добігав до завершення педагогічний експеримент, школярі активно почали запитували про ті чи інші слова, уміли шукали самостійно їх значення в словниках різних типів, цікавились, чи можна вживати у певному контексті ту чи іншу лексему. Ми можемо стверджувати, що нам вдалося умотивувати їх. Учні почали вслухатися у те, що саме говорять їх батьки у щоденному спілкуванні та ставити їм запитання щодо правильного використання слів. Проведене нами дослідження, безперечно, одержало позитивні результати.

Результати контрольного зрізу ми також відобразили на діаграмі 2.3.

Діаграма 2.3

Результати контрольного зрізу

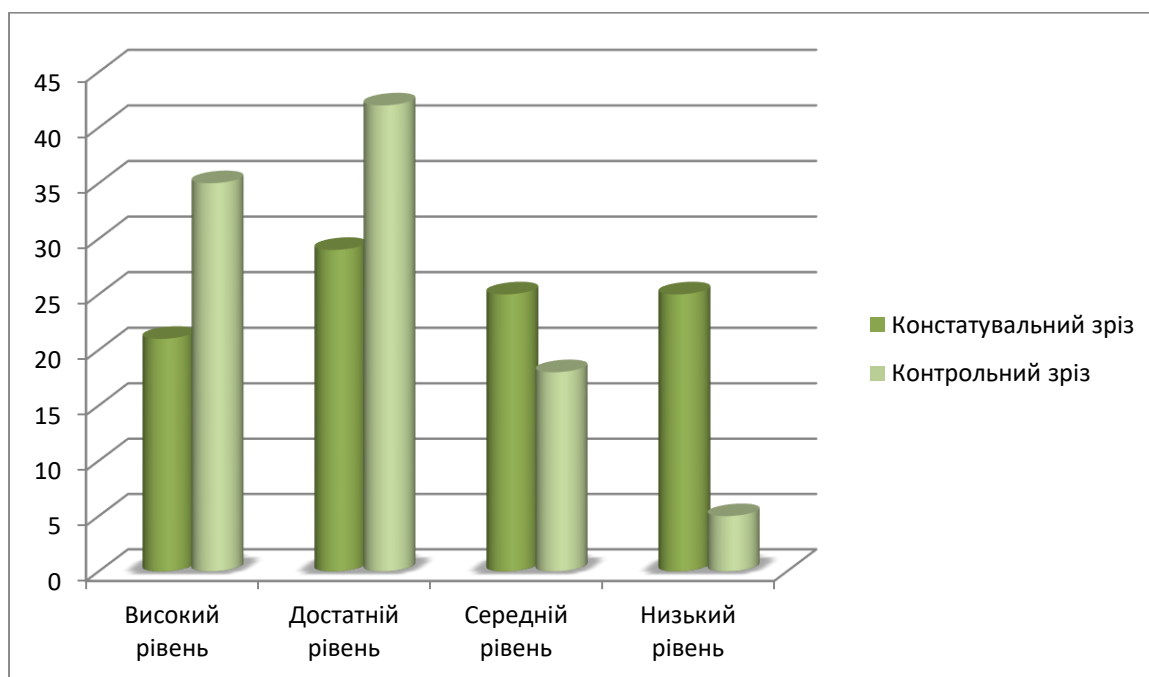
Це ще раз доводить, що досліджуваний нами підхід до навчання української мови з використанням інноваційних технологій є ефективним під час навчання лексикології у п'ятих класах.

Не продемонстрували таких позитивних результатів учні контрольного класу: майже однаковим залишилося відсоткове співвідношення констатувального та контрольного зрізів. Традиційні форми навчання вже застаріли та потребують швидкого оновлення, це підтверджує нашу гіпотезу, що школярі (ми говоримо про 5 клас) якісніше та ефективніше запам'ятовують інформацію за умови використання педагогом інноваційних технологій, особливо ІКТ, ігрових та інтерактивних, що позитивно впливає на адаптування дітей у соціумі: вони вчаться вміти розраховувати свої сили та час, а ще зважають на обставини, в яких опиняються, та працюють на досягнення найвищих результатів.

Щоб наочно продемонструвати різницю, що утворилася після аналізу результатів констатувального та контрольного зрізів, ми створили діаграму 2.4.

Діаграма 2.4

Порівняльні результати констатувального і контрольного зрізів в експериментальному класі

Підсумкові роботи засвідчили результативність проведеного нами дослідження. Школярі перестали боятися висловлювати свої думки під час педагогічного експерименту, вони почали активно працювати самостійно та вчитися організовувати свою роботу в групах; діти підвищили рівень своєї зацікавленості предметом, зуміли демонструвати здобуті уже знання, навчилися проявляти свої пошукові здібності під час роботи зі словниками. Ми також простежили, що рідше траплялися росіянізми, діалектизми та слова розмовного стилю під час відповідей на уроці, отже, можемо побачити позитивну динаміку в мовленні п'ятикласників. Таким чином, навіть за короткий час можливо навчити школярів ідентифікувати ненормативні слова у своєму мовленні та допомогти їм уникати їх. На наш погляд, використання інноваційних технологій разом із компетентнісним підходом до вивчення лексики стало тим рушієм, за допомогою якого можемо виховати учнів повноцінними, самодостатніми, творчими суб'єктами діяльності, пізнання та спілкування.

Висновки до 2 розділу

У другому розділі ми проаналізували програму і чинні підручники з української мови з боку досліджуваної теми і дійшли висновку, що без застосування інноваційних технологій (ІКТ, особистісно зорієнтованого навчання, ігрових, інтерактивних, проєктних та ін.) зреалізувати ідеї Нової української школи неможливо.

У цьому ж розділі ми описали перебіг та результати педагогічного експерименту, суть якого полягала у розробленні експериментальної системи навчання української мови п'ятикласників із застосуванням інноваційних технологій та її апробації у ЗЗСО.

Базою для проведення педагогічного експерименту стали два 5 класи Ковельського ліцею 1-111 ступенів. Експериментальна система навчання розроблялась на матеріалі розділу «Лексикологія».

Педагогічний експеримент допоміг обґрунтувати найбільш ефективні форми проведення уроків. Результати дослідження показали, що плідність навчання значно зросла в експериментальному 5-А класі, порівнюючи з початковим відліком. Важливо, що до проведення нашого експерименту в класі було виявлено 25 % учнів, які виконували завдання на низькому рівні знань, проте після завершення дослідження ця цифра зменшилася до 5 %. Якщо говорити про школярів, які працювали на високому рівні, то під час констатувального зрізу їх було 21 %, а після фінального тесту – 35 %. Ми змогли простежити позитивну динаміку. У контрольному класі суттєвих змін не відбулося.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного зрізів знань і вмінь учнів експериментального й контрольного класів засвідчив ефективність запропонованої методики.

Під час педагогічного експерименту діти перестали боятися висловлювати свої думки, активно працювали самостійно та радо вчилися організовувати роботу в групах; школярі підвищили свій рівень зацікавленості предметом та змогли удосконалити комунікативну компетентність.

За допомогою інноваційних технологій навчання, використовуючи компетентнісний підхід до вивчення української мови, ми виховуємо людину-творця, яка самостійно зможе приймати рішення та активно користуватися набутими знаннями, оперувати різноманітними фактами, а також орієнтуватися в життєвому просторі та без особливих труднощів вирішувати будь-які поставлені перед нею завдання.

ВИСНОВКИ

Актуальність використання інноваційних технологій на уроках української мови зумовлена тим, що вони дають можливість перейти від вивчення предмета до сприйняття його як засобу комунікації та мислення, а навчально-пізнавальну діяльність перевести на новий творчий рівень. Суспільство потребує інших підходів до навчання, реалізованих нині через базові освітні стратегії, закладені в компетентісно зорієнтованій концепції НУШ. Саме тому в дипломній роботі ми дослідили педагогічні умови інноваційного навчання української мови п'ятикласників у контексті ідей НУШ.

У першому розділі ми вивчили наукові основи інноваційного навчання української мови у контексті ідей НУШ. Зокрема проаналізували інноваційність в освіті як філософську та педагогічну проблему. Інновацію розглядали як нововведення, що поліпшує хід і результати навчально-виховного процесу, як процес (масштабну або часткову зміну системи і відповідну діяльність) і продукт (результат) цієї діяльності. Услід за І. Дичківською, інноваційні педагогічні технології як процес визначали як цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його мети до очікуваних результатів [28].

За логікою дослідження в цьому розділі ми схарактеризували інноваційні технології навчання української мови в контексті ідей НУШ, зокрема інтерактивні, ігрові, проєктні технології, ІКТ, особистісно зорієнтованого навчання. Ми дійшли висновку, що досягти очікуваних результатів у навчанні мови в ЗЗСО можна лише за умови упровадження комплексу педагогічних технологій, спрямованих на послідовне і систематичне застосування оригінальних, новаторських методів, прийомів і засобів, що охоплюють цілісний освітній процес – від визначення мети і завдань до очікуваних результатів навчання.

Оскільки експеримент планувався на базі 5 класу, у теоретичному розділі ми дослідили психологічні аспекти сприймання інноваційного навчання учнями молодшого підліткового віку, зокрема проаналізували цілі і мотиви цієї категорії здобувачів освіти, ціннісний компонент змісту навчання мови, стосунки з однолітками, батьками й учителями, а також зробили деякі коментарі щодо психологічної готовності учнів 5-х класів до навчання української мови за допомогою інноваційних технологій із власних спостережень.

У другому розділі ми проаналізували нормативну базу дослідження (Основи Стандарту освіти: Нова українська школа [2], Закон України «Про освіту» [1], Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти [49]), а також два підручники (І. Літвінова та Г. Панчук, Б. Близнюк, О. Приведа), створені спеціально для пілотного проєкту НУШ відповідно до Модельної навчальної програми «Українська мова. 5-6 класи».

Аналіз нормативної бази підтвердив нашу гіпотезу про те, що без упровадження інноваційних технологій зреалізувати ідеї Нової української школи неможливо. Аналіз підручників із української мови дозволив дійти висновку, що в них закладені можливості для використання інноваційних технологій (особистісно зорієнтованого навчання, ігрових, інтерактивних, проєктних, ІКТ та ін.). Зокрема вони містять тексти, схеми, ілюстрації, таблиці, коди або покликання для входу в інтернетні джерела, які словесник може використовувати творчо, доповнюючи власними методичними здобутками та ідеями.

Проаналізувавши теоретичні основи дослідження, нормативну базу, ми розробили експериментальну методику навчання української мови учнів 5 класу із використанням інноваційних технологій, віддавши перевагу таким технологіям, як ІКТ, технологія особистісно зорієнтованого навчання, ігрові, інтерактивні та проєктні технології. На наше переконання, найбільш ефективними є саме ці технології, особливо коли їх застосовувати з опорою на

візуальний супровід, як-от: презентації, інфографіка, флешанімації, відео-, аудіоматеріали, зображення, діаграми, схеми, малюнки тощо.

Педагогічний експеримент було проведено на базі 5-х класів Ковельського ліцею I-III ступенів. Експериментальна система навчання розроблялась на матеріалі розділу «Лексикологія». Експеримент проходив у три етапи, включав діагностувальний, констатувальний та контрольний етапи.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного зрізів знань і вмінь здобувачів освіти експериментального й контрольного класів засвідчив ефективність запропонованої методики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>
2. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки: URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf
4. Адаптація учнів 5-х класів до нових умов навчання. URL: http://school143.edu.kh.ua/psihologichna_sluzhba_shkoli/poradi_socialjnogo_pedagoga/?prnt=prnt???history=1&pfid=1&sample=12&ref=1
5. Амерханян С. Розвиток критичного мислення учнів на уроках української мови та літератури. *Дивослово*. 2017. № 10. С. 2–8.
6. Андрущенко В. П. Умови та напрями інноваційного розвитку освіти *Вища освіта в Україні*. 2009. № 3. С. 5–13.
7. Бакум З. Проблема класифікації лексичних вправ в умовах компетентнісної парадигми освіти. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 5. С. 3–5.
8. Беспалов П.В. Компьютерная компетентность в контексте личностно-ориентированного обучения. *Педагогика*. 2003. № 4. С. 45–50.
9. Бойко А. І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно-філософський аналіз: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10 ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 31 с.
10. Бондаренко Н. Методи навчання української мови крізь призму компетентнісного підходу. *Дивослово*. 2013. № 12. С. 2–7.
11. Бондаренко Н. Проектна діяльність учнів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 5. С. 36–40.
12. Бондаренко Т. Формування інноваційної особистості на уроках української мови та літератури : креативна освіта з використанням інформаційних технологій. *Українська мова та література*. 2014. № 22. С. 46–49.

13. Бухлова Н. В. Формування здатності особистості до самонавчання. *Педагогічна скарбниця Донеччини*. 2002. № 1. С. 47–48.
14. Васьков Ю. В. Педагогічні теорії, технології, досвід : дидактичний аспект. Харків : Скорпіон, 2000. 120 с.
15. Ващенко Л. М. Педагогічна сутність та термінологічна характеристика інноваційних процесів. *Директор школи*. 2007. № 3. С. 25–28.
16. Гільбух Ю. З., Дробноход М. І. Інноваційний експеримент у школі. На допомогу початкуючому дослідникові. Київ, 1994. 90 с.
17. Гилюк Н. І. Використання інноваційних технологій навчання для формування ключових компетентностей на уроках української мови та літератури. *Завучу. Усе для роботи*. 2019. № 13/14. С. 22–32.
18. Голуб Н. До проблем компетентнісного навчання української мови в сучасних закладах. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 22. С. 2–7.
19. Голуб Н. Поведінковий компонент комунікативної компетентності учнів 5-7 класів. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 8. С. 21–25.
20. Голуб Н. Б. Психологічні засади компетентнісного навчання української мови учнів 5-7 класів. *Мова. Культура. Взаєморозуміння: збірник наук. праць*. Вип. 3. Дрогобич: ДДПУ, 2013. С. 332–339.
21. Голуб Н.Б. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. Режим доступу до ресурсу: URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Holub.Horoshkina.14.07.pdf>.
22. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Навчальний посібник «Українська мова. 5 клас». Частина І. Київ: Видавничий дім «Освіта». 2021.
23. Горошкіна О. Особливості використання інтерактивних методів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 3. С. 7–10.

24. Греб М. Психологічні чинники формування лексичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Українська мова і література в школах України*. 2015. № 9. С. 23–26.
25. Губерський Л. В. Філософія і освіта: зустріч перспектив. *Філософська думка*. 2013. № 3. С. 3–13.
26. Гришко Г. Г. Застосування інноваційних технологій на уроках української мови та літератури. URL: <https://naurok.com.ua/zastosuvannya-innovaciynih-tehnologiy-na-urokah-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-231885.html>.
27. Даниленко Л. І. Менеджмент інновацій в освіті. Київ : Шк. світ, 2007. 120 с.
28. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ: «Академвидав», 2004.
29. Дольська О. Дієвість прикладного характеру сучасної філософії. *Практична філософія*. 2015. № 1(№ 55). С. 13–21.
30. Жалдак М. І., Латинський В. В., Шут М. І. Комп'ютерно орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики: посіб. для вчителя. Київ: Дініт, 2004. 110 с.
31. Жосан О. Педагогічний експеримент: навч.-метод. посіб. Кіровоград: КОШПО ім. В. Сухомлинського, 2008. 72 с.
32. Захарчук Т. Інноваційні технології навчання в сучасній школі. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2016. № 4. С. 224–227.
33. Згуровський М. З. Основні завдання вищої освіти України щодо реалізації принципів Болонського процесу та забезпечення вимог сфери праці. *Матеріали Всеукраїнської наради ректорів вищих технічних навчальних закладів «Вища технічна освіта України і Болонський процес»*. Харків: НТУ «ХПІ», 2004. С. 36–45.
34. Інноваційні технології навчання у новій школі. URL: <http://conf.htei.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/konf-oktaybr2015.pdf#page=131>
35. Інклюзивна освіта-вимога часу. URL: <https://chop-osvita.gov.ua/inkluzivna-osvita-09-39-30-01-03-2019/>.

36. Інтерв'ю «Якщо вчитель не зміниться, «Нової української школи» не буде» — заступник міністра освіти. URL:<https://hromadske.ua/posts/zastupnyk-ministra-osvity-nova-ukrainska-shkola>.
37. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. Москва, 1989. 77 с.
38. Ковтунець О. Актуалізація як інноваційний процес у лексико-семантичній системі сучасної української літературної мови. *Українська мова*. 2016. № 3. С. 90–104.
39. Когут О. І. Інноваційні технології навчання української мови і літератури. Тернопіль : Астон, 2005. 204 с.
40. Козловець М. А. Українська вища освіта в дискурсі глобалізаційних процесів. *Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи* : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. С. 18–32.
41. Костікова О. М. Народознавство на уроках української мови та літератури з використанням інноваційних технологій. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2009. № 25. С. 5–9.
42. Костюченко К.М. Інноваційні технології навчання та виховання молоді URL:<https://vseosvita.ua/library/innovacijni-tehnologii-navcanna-ta-vihovanna-molodi-133654.html???history=1&pfid=1&sample=0&ref=1>.
43. Лапин Н. И. Актуальные проблемы исследования нововведений. Социальные факторы нововведений в организационных системах. Москва, 1980. 190 с.
44. Леонова Н. С. Мовно-комунікативна вправність учнів у вимірі компетентнісно-орієнтованого навчання. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2013. № 1. С. 2–6.
45. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. Москва: Изд-во Московского университета, 1972. 575 с.
46. Літвінова І. Українська мова. Частина 1. Навчальний посібник для 5 класу. Харків. Ранок 2021. 32 с.

47. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексичі сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2002. 21 с.

48. Мельничук А.О. Матеріали узагальнено з джерел Інтернет. URL: <https://divovo.in.ua/tehnologiyi-navchannya-viznachalenimi-oznakami-tradicijnoyi-kl.html???history=2&pfid=1&sample=0&ref=0>.

49. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat>.

50. Морозов С.М., Шкарупа Л. М. Словник іншомовних слів. Київ, 2000. 680 с. (Наукова думка).

51. Навчання української мови учнів 5 класу на засадах компетентнісного підходу : посібник / Н. Б. Голуб, В. І. Новосьолова, Г. Т. Шелехова, А. В. Ярмолюк. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 144 с.

52. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

53. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Плеяди, 2017. 206 с.

54. Овчарук О. В. Особливості запровадження компетентнісного підходу: досвід України та країн Європи. *Інформаційні технології в освіті*. 2009. Вип. 4. С. 218–226.

55. Онушкин В. Г., Огарёв Е. И. Образование взрослых: междисциплинарный словарь терминологии. СПб.-Воронеж, 1995. 232 с.

56. Панчук Г., Близнюк Б., Приведа О. Українська мова. Частина 1. Посібник для 5 класу. Тернопіль: Підручники і посібники. 2021. 51 с.

57. Перенчук Л. Використання інноваційних ідей на уроках української мови та літератури. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 6. С. 32–35.
58. Підласий І. П., Підласий А. І. Педагогічні інновації. *Рідна школа*. 1998. № 12. С. 3–17
59. Пінчук Є. А. Соціально-філософський аспект модернізації системи освіти як становлення інформаційного суспільства. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. № 50. С. 8–12.
60. Покоління Z. Проблема визначення дат покоління. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Покоління_Z
61. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності // *Директор школи*. 2001. № 4 (148). 7 с.
62. Поняття про засоби навчання та їх сутність. URL: http://ni.biz.ua/10/10_24/10_242511_ponyatie-o-sredstvah-obucheniya-i-ih-sushchnost.html???history=4&pfid=1&sample=5&ref=0.
63. Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики). Москв: Политиздат. 1989. 271 с.
64. Пригожин А. И. Инноватика – зачем она? *Проблемы теории и практики управления*. 1988. № 2. С. 53–56.
65. Приходько О. Професіограма вчителя української мови й літератури в контексті Нової української школи. *Дивослово*. 2019. № 2. С. 15–21.
66. Про освіту Стаття 12. Повна загальна середня освіта. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-12.htm
67. Рекомендації щодо формування мотивації до навчання. URL: <http://glh6.school.org.ua/rekomendacii-schodo-formuvannya-motivacii-do-navchannya-09-49-52-22-05-2021/>
68. Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text.
69. Семенів Н. Формування ІКТ-компетентності учнів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 2. С. 14–18.

70. Сокол І., Топчій І. Освітні квести : класифікація, методика проведення : тема номера. Математика (Шкільний світ). 2019. № 21. С. 4–7.
71. «Сучасні (інноваційні) технології навчання». Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/sucasni-innovacijni-tehnologii-navcanna>
72. Спірін О.М. Інформаційно-комунікаційні та інформатичні компетентності як компоненти системи професій-но-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики. Інформаційні технології і засоби навчання. 2009. № 5 (13). URL: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>.
73. Слостенин В. А., Подымова Л. С. Педагогика: инновационная деятельность. Москва, 1997. 224 с.
74. Старостин А. М. Философские инновации: Когнитивная и аксиологическая репрезентации. *LAMBERT Academic Publishing (Германия)*, 2011. 308 с.
75. Телішевська Л. Хмарні технології на уроках української мови та літератури. *Дивослово*. 2015. № 2. С. 2–5.
76. Тищенко Н. Проектна технологія як засіб розвитку мотивації учнів: у процесі навчання української мови. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 2. С. 44–46.
77. Тютюма Т. Квест-технологія як педагогічна інновація для формування синтаксичних умінь у вчителів української мови та літератури. *Українська мова і література в школах України*. 2019. № 5. С. 17–20.
78. Урахування вікових особливостей учнів – запорука ефективної організації навчально-виховного процесу. Всеосвіта [вебсайт]. URL: <https://vseosvita.ua/library/urahuvanna-vikovih-osoblivostej-ucniv-zaporuka-efektivnoi-organizacii-navcalno-vihovnogo-procesu>.
79. Формування ІКТ-компетентностей в учнів. URL: https://teacher09722631.blogspot.com/2015/03/blog-post_27.html???history=3&pfid=1&sample=19&ref=0
80. Химинець В.В. Інновації в сучасній школі. Ужгород, 2000. 168 с.
81. Хом'як І. М. Актуальні проблеми писемного мовлення. *Дивослово*. 2010. № 12. С. 33–36.

82. Хом'як І. М. Вивчення лексики у поєднанні з орфографією. *Дивослово*. 2002. № 6. С. 20–26.
83. Хмари тегів. URL: Режим доступу до ресурсу: http://www.yrok.net.ua/load/nova_ukrajinska_shkola/prijomi_roboti/khmari_tegiv/313-1-0-7271???history=4&pfid=1&sample=2&ref=0.
84. Цінько С. Мобільні технології – альтернативний засіб вивчення української мови. *Дивослово*. 2015. № 6. С. 4–5.
85. Швалб Ю. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті. *Вища школа: науково-практичне видання*. 2010. № 1. С. 31–36.
86. Шуневич О. Розвиток емоційного інтелекту учнів: лінгводидактичний аспект. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 6. С. 2–6.
87. Щербанюк Г. Інноваційні методи та прийоми навчання на уроках української мови та літератури : [діти з особливими потребами]. *Дефектолог*. 2016. № 4. С. 6–8.
88. Hippel E. User's role in industrial innovation. *Management of research and innovation*. Amsterdam, 1980.

ДОДАТКИ

Розгорнуті конспекти уроків для експериментального навчання

Урок 1

Тема. Лексичне значення слова. Однозначні і багатозначні слова. Знайомство з тлумачним словником

Мета:

- дати учням поняття про лексикологію як науку, опрацювати відомості про лексичне значення слова, засвоїти поняття про однозначні і багатозначні слова, виробити вміння розрізняти їх, сприяти формуванню навичок практичного вживання в мові однозначних і багатозначних слів; удосконалювати вміння користуватися тлумачним словником, збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів;
- розвивати усне та писемне мовлення, образне мислення, пам'ять, орфографічну пильність і грамотність;
- виховувати в учнів самостійність мислення, кмітливість, культуру мовлення.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу

Хід уроку

I. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

1. Слово вчителя.

Доброго дня, любі діти! Сьогодні зранку на адресу нашої школи для учнів 5 класу надійшов лист-запрошення. Його треба терміново прочитати (завдання 1 навчального зошита).

«Шановні учні 5 класу! Королева Лексика запрошує вас на щорічний лінгвобал. Для того щоб потрапити до палацу, вам необхідно пройти країною Лексикологія, розкрити таємниці її мешканців»

Ну що ж, потрібно вирушати в путь. Чи всі згодні? Добре. А з собою ми повинні обов'язково взяти енергією для плідної праці, змістовні та правильні відповіді, бадьорість, ерудицію, оптимізм.

Мета нашої подорожі – потрапити до країни Лексикології та познайомитися з її мешканцями.

2. Методика «Ключик».

Перед нами брама, яка перекриває вхід до країни. Як ви думаєте, які секрети ми повинні розгадати сьогодні, щоб відімкнути замок і потрапити всередину?

Очікування учнів (оформлення завдань уроку на замках).

- Молодці. Щоб відкрити браму нам потрібно підібрати 7 ключиків, які ми отримуємо на уроці, виконуючи завдання.

II. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Отримання першого ключика. Робота за міні-підручником.

Опрацювавши теоретичний матеріал, пояснити, в чому полягає різниця між лексикою та лексикологією. (можна використовувати електронну версію підручника)

- Як ви думаєте, яке поняття буде основним для цього розділу? За допомогою чого ми спілкуємося? (Слово). Складіть речення, щоб розкрити значення, сутність слова

2. Отримання другого ключика.

- Молодці, діти. Кожний із вас розуміє важливість слова, але виражає його по-своєму, за допомогою різних слів. І дійсно, слова мають різні значення. В цьому ми зараз спробуємо розібратися, давши відповідь на наступне питання нашого уроку, скільки ж значень мають слова?(використання ІКТ-технології, зображення калини на моніторі)

Зверніть увагу на браму. Це загадка. Прочитайте її та відгадайте.

І ч...рвона й соковита

Та гірка вона все літо.

Пр...п...че моро... – вона

Стала добра й см...чна.

- Я думаю, ви здогадались, про що йдеться (Калина)

- Як ви здогадались? Що вам допомогло?

Запишіть текст, розставивши пропущені букви та розділові знаки. Поясніть свій вибір (учні пишуть, а також запис надиктує дітям загадку).

- Я думаю, що кожний з вас може дати визначення слову «калина». Яке лексичне значення має це слово? Запишіть.

- Чи можна ще дати якесь визначення цьому слову? (Ні). Отже, тепер ми знаємо, що лексичне значення слова можна визначити за його ознаками.

- А як ще можна зрозуміти, що означає слово? (За словником)

3. Отримання третього ключика. Ознайомлення зі змістом, будовою та призначенням тлумачного словника.

3.1. Слово вчителя

Кожне слово щось означає, тобто має лексичне значення, але ми не завжди можемо його пояснити. І тоді на допомогу приходять тлумачні словники. У 11-томному Словнику української мови, виданому в 1970-1980 рр., розкрито значення 134 тисяч слів.

3.2. Робота з тлумачним словником. Гра «Хто швидше».

Поясніть лексичне значення поданих слів, скориставшись тлумачним словником (усно) оксамит, підручник, математика, смарагд, хмара, вогонь.

4. Отримання четвертого ключика.

4.1. Мовний експеримент.

Прочитайте загадку:

І червона й соковита

Та гірка вона все літо.

Припече мороз – вона

Стала добра й смачна.

- Я впевнена, ви здогадалися, що мова йде про калину. Як ви зуміли здогадатися? Що вам у цьому допомогло?

Зараз проаналізуємо слово «добра». Що слово означає? Можливо, воно означає «чуйна, приязна»? (Очікувана відповідь від учнів: ні, за змістом загадки слово означає «смачна»).

Доберімо синоніми до слова «добра» (Очікувана відповідь від учнів: *стигла, смачна, ласа, апетитна*).

А зараз, користуючись покликанням на інтернетний ресурс <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE>, знайдіть словникову статтю і підготуйте повідомлення з теми «Скільки значень має слово *добрий*».

4.2. Розподільний диктант.

Завдання: записати в першу колонку однозначні слова, а в другу – багатозначні.(презентація зі слів з картинками)

Горобець, рукав, гострий, світлий, айсберг, крило, довгий, багатий, похмурий, золотий, земля, іти, диктант, весело, трактор, м'який, суфікс, абетка, ванна, сонце, летіти.

5. Хвилинка-веселинка. Гра «Крокодил».

Покажіть однокласникам заковане слово, не називаючи його.

Учитель називає заковане слово (*калина, небо, квітка*) учневі, який повинен показати рухами, мімікою, жестами своїм однокласникам це слово, не називаючи його .

6. Отримання п'ятого ключика.

Завдання: визначити слово за його лексичним значенням.

Український народний співець, що супроводжує свій спів грою на кобзі.
(Кобзар.)

Спеціаліст, який фарбує будови, а також той, хто займається живописом;
художник. (Маляр.)

Присвячена певній темі частина книжки, статі тощо. (Розділ.)

Людина, яка виявляє надзвичайну відвагу, хоробрість і самовідданість у бою чи праці. (Герой).

Найвища почесна відзнака, нагорода за військові, трудові чи інші заслуги.
(Орден)

Здатність людини думати, мислити, основа її свідомого життя. (Розум).
знання, уміння, здобуті в житті, на практиці. (Досвід).

Великий хижий птах, що водиться в степах та горах, а також образна назва
сильної мужньої людини. (Орел).

7. Отримання шостого ключика.

Творче завдання

Складіть і запишіть речення, у яких би подані слова виступали у
вказаних значеннях:

Хвилюватися: а) покриватися хвилями; б) бути занепокоєним, збудженим.

Захоплений: а) узятий, охоплений; б) схвилюваний, сповнений радості.

8. Отримання сьомого ключика.

Встановіть відповідність

Ластівки	кують
Горобці	тьохкають
Журавлі	цвірінчать
Солов'ї	щебечуть
Зозулі	курличуть
Сороки	каркають
Голуби	стрекочуть
Ворони	воркують
Півні	гелгочуть
Качки	кукурікають
Гуси	кахкають

Що допомогло виконати завдання?

IV. Рефлексія.

Ми зібрали потрібну кількість ключиків. І тепер зможемо відімкнути браму. На нас чекає цікава подорож країною Лексикологією. Впродовж наступних уроків ми відвідаємо її цікаві міста і спробуємо подолати помилки, які полонили мешканців.

V. Оцінювання роботи учнів.

VI. Домашнє завдання.

Вивчити теоретичний матеріал підручника.

Розтлумачити значення назв українських місяців.

Урок 2

Тема. Вживання багатозначних слів у прямому і переносному значеннях.
Лексична помилка

Мета:

- вчити розрізняти пряме й переносне значення слова, вживати слова в прямому й переносному значеннях у художньому мовленні; помічати й виправляти лексичні помилки;
- розвивати увагу, логічне мислення та кмітливість, збагачувати, уточнювати й активізувати лексичний запас учнів;
- виховувати в учнів культуру мовлення.

Тип уроку: комбінований

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Перевірка домашнього завдання.

Розтлумачити значення назв українських місяців

2. «Мовний волейбол» (учитель кидає м'яч і ставить питання, учні відповідають)

- Що таке лексика?
- Що таке лексикологія?
- Що таке лексичне значення слова?
- Який словник допомагає розкрити лексичне значення слова?
- Навести приклади однозначних та багатозначних слів.
- Навіщо нам потрібні ці знання, де ми їх можемо застосувати на практиці?

II. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

1. Слово вчителя.

На попередньому уроці ми відчинили браму до країни Лексикології. Подивіться на карту. Перше місто, яке зустріне нас, буде місто Полісемія. Тут живуть вже знайомі нам багатозначні слова. Із якою помилкою ведуть боротьбу мешканці міста, маємо з'ясувати на уроці.

2. Робота з тлумачним словником.

Поясніть, що означає назва міста багатозначних слів. (Полісемія – багатозначність).

III. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Опрацювання міні-підручника

2. Словникова робота.

На перенесенні значення слів за певною ознакою формуються художні засоби мови: метафора, епітет, порівняння.

Метафора (з гр. *metaphora* – перенесення) – це перенесення назви з одного предмета на інший за схожістю ознак, якостей, властивостей. Ця подібність може бути очевидною, іноді – віддаленою або уявною. Тому значення, що виникає на перенесенні ознак, називається метафоричним: *Там море бере свою синю одежу об гострі скелі на білі лапті і закидає ними весь берег.*

Епітет (з гр. *epitheton* – додаток, прикладна, прізвисько) – це переносне значення слова, що виконує роль образного означення. Переносне значення не є абсолютно довільним, а обумовлене схожістю або асоціацією: *квітуча земля, дощик золотий, чарівниця-зима, біг підскакуючи, козак молоденький, кінь вороненький, ясна зброя, шлях битий, залізна стійкість, людина-гора, мудрющий осел.*

3. Диктант з коментуванням.

Визначити слова, вжиті у переносному значенні.

Коли Одарка гнівлася, сперечалася, слова її здавалися жалкими, як кропива, і кололися, мов їжаки. Зате перегнівавшись, Одарка перероджувалася. Слова її щебетали соловейки на калинових губах, пурхали по всій хаті, витьохкували та виспівували. (За Є. Гуцалом)

4. «Хвилинка – веселинка».

Прочитайте усмішку. Поясніть Дмитрикові його помилку.

- Тату, чому не їздить мій потяг? – питає Дмитрик.

- Батарейки сіли. Вранці купимо нові.

Хлопчик зітхнув.

- Це дуже довго. Нехай краще повстають ті, що сидять.

(Хлопчик неправильно зрозумів значення слова «сіли»)

5. Пояснення вчителя.

Лексичні помилки – це помилки у слововживанні, які полягають у неправильному виборі слова, недоречному вживанні просторічних слів (*відик, велик*), слів у невластивому їм значенні: *вірна* (замість *правильна*) відповідь; *відіграє* (замість *має*) значення.

До лексичних помилок належать уживання русизмів: *остановка* (замість *зупинка*), *больниця* (замість *лікарня*), *столова, девушка*; а також жаргонізми (*кльовий, бакси, прикид*).

IV. Закріплення знань, умінь, навичок учнів.

1. Творча робота (за варіантами).

Зі словами *гострий* та *голова* скласти аксимальну кількість словосполучень, щоб слово вживалося в переносному значенні.

2. Робота в групах.

Звільнимо місто від помилок.

1 група:

Знайдіть речення, у якому неправильно вжито слово «приймати», зредагуйте його.

Юнаки приймають присягу на вірність Україні. (З газети)

На випадок загибелі сержанта, приймаю командування я. (О.Довженко)

Наталка приймає участь у змаганнях з тенісу. (З розмови)

Їв би очима, та душа не приймає. (Народна творчість)

Прошу прийняти рішення якнайшвидше. (Із заяви)

2 група:

Підберіть правильний варіант відповіді:

Найвища .....Карпат	Точка. крапка
Моя.....пісня	Любима, улюблена
Він любив .....в чужі справи	Втручатися, вмішуватися
Вранці він ледве.....очі	Розплющив, відкрив
Він забув.....двері	Закрити, зачинити,
Ти забула.....світло	Вимкнути, виключити
Я завітаю на.....день	Слідуючий, наступний
У мене нова.....книжка	Ілюстрована, ілюстративна
Сьогодні він ледь.....очі	Відкрив, розплющив
У Петрика.... відповідь	Вірна, правильна
Моя мама.....краща	Сама, най

3 група:

Із поданих у дужках слів обрати правильний варіант

А) Рекламу розмістили в найбільш (людних, людяних) місцях. (З розмови)

Б) У народній медицині мед має (лікувальні, лікарські) властивості.(З календ.)

В) На фото: П. Тичина – у центрі, М. Вінграновський (зліва, ліворуч), В).Шевчук (справа, праворуч). (З газети).

Г) У депутатів виникли (вагання, сумніви, коливання). (З газети).

4 група:

Розподільний диктант.

Згрупувати і записати словосполучення: у перший стовпчик - слова у прямому значенні; у другий - у переносному.

Шепотів вітер, золотий характер, йде людина, іде дощ, тепла каструля, тепле слово, теплі думки, срібна монета, крапля дощу, срібна роса, крапля надії, пливе човен, пливе хмарка.

Молодці, ви звільнили місто Полісемія від помилок.

3. Творча робота.

Запишіть твір-мініатюру «Куди поділись помилки?», використовуючи слова у прямому та переносному значеннях

V. Рефлексія.

- Що нового ви дізналися на уроці?
- Де можна застосувати ці знання?

VI. Домашнє завдання.

Вивчити правила за міні-підручником.

Скласти диктант з 5 речень, в яких використовуються слова у прямому та переносному значення.

Урок 3

Тема. Загальновживані (нейтральні) і стилістично забарвлені слова

Мета:

- ознайомити учнів з поняттям про загальновживані та стилістично забарвлені слова;
- розвивати вміння відрізняти їх у тексті, доречно використовувати у власному мовленні;
- виховувати любов до рідного слова.

Тип уроку: засвоєння нових знань

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів.

1. **Перевірка домашнього завдання.** Учні диктують сусіду по парті речення, підготовлені вдома. Взаємоперевірка.

2. Складання кластера «Знаю. Хочу дізнатися. Дізнався».

Знаю	Хочу дізнатися	Навчився
Лексика, лексикологія, однозначні та багатозначні слова, пряме та переносне значення слова, тлумачний словник		

II. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

Проблемне завдання

Прослухати речення. Чи всі слова у них вам відомі? Де можуть вживатися слова, вжиті у другому та третьому реченнях?

1. Цілий день вітер гуде надворі; надвечір скресає річка й ламає кригу. 2. Кожен з робітників зробив так небагато – гайку, болт, елерон, частину фюзеляжу, крісло для пілота, шасі, а всі разом створили літак. 3. Кічу ми проминули і топаємо на бан.

- Зробіть висновки стосовно сфер вживання слів.

- Чим, на вашу думку, ми будемо займатися на уроці? Яку таємницю країни Лексикології ми повинні розкрити сьогодні?

Знаю	Хочу дізнатися	Навчився
	Що таке загальноновживана та стилістично забарвлена лексика? Хто і де використовує стилістично забарвлену лексику?	

III. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Робота в групах «Ажурна пилка».

1.1. Опрацювання інформації членами групи (додаток 1)

Перша група – загальноновживані (нейтральні) слова

Друга група – книжна лексика

Третя група – розмовна лексика

1.2. Зміна складу учнівських груп. Колективне заповнення таблиці «Загальноновживані та стилістично забарвлені слова»

1.3. Обговорення заповнених таблиць

	Загальноновживані (нейтральні)	Стилістично забарвлені слова	
		Книжна лексика	Розмовна лексика
Сфера використання			
Адресат мовлення			
Ознаки			

2. Виконання практичних завдань.

2.1. Робота в групах (додаток 2).

2.2. Розподільний диктант.

Слова коментуються аудіозаписом, запишіть слова в зошити, розподіливши їх у два стовпчики: у перший – стилістично нейтральні (загальноновживані), у другий – стилістично забарвлені. Аргументуйте ваш поділ.

Ходити, спати, здоровань, розбишака, щоб, десять, день, на, білий, воїн, золотокосий, прямий, здатність, брат, сестра, хліб, сіль, будинок, стеля, багатоповхівка, мистецтво, горлопанити, швендяти, грам, стражденний, тоді, смакота, байдикувати, благословенний, учитель, ніж, сорочка, дощ, верба, дуб, кінь, секретар, телефон, обрання.

2.3. Творча робота.

Скласти речення з поданими словами, щоб утворився текст, і пояснити, яку лексику ви використали у своїх текстах.

1 група: собацюра, портфелик, котяра, велик, відик, чимчикувати.

2 група: сонце, теплий, яскравий, жити, радіти, зранку.

3 група: освіта, галузь, кисень, складне речення, наука, радіус.

IV. Закріплення знань, умінь, навичок учнів.

Гра «Ланцюжок»

Завдання: скласти ланцюжок речень так, щоб продовжити думку попереднього учня. Щоб твір видався красивим, використовуйте у своєму висловлюванні стилістично забарвлену лексику. Тема спільного твору – «Перші весняні квіти»

V. Рефлексія.

Знаю	Хочу дізнатися	Навчився
		Загальноновживана лексика - ... Стилістично забарвлена лексика - ...

VI. Домашнє завдання.

Розкажіть про улюблений засіб пересування, використовуючи загальноновживані (нейтральні) і стилістично забарвлені слова. Стиль розповіді оберіть самостійно.

Додаток до уроку 1

Матеріали для учнів

1 група

Загальноновживані слова (їх ще називають стилістично нейтральними) використовують усі люди в усному і писемному мовленні : *мати, батько, син, дочка, брат, сестра, хліб, сіль, вода пшениця, яблуна, вишня, вітер, дощ, будинок, сорочка, зелений, великий, жити, думати, тут, завтра;*

загальноновживаними (нейтральними) є слова, що виступають назвами :

1) явищ природи (*вода, сніг, повітря, мороз, повінь, відлига*);

2) рослин і тварин (*дуб, верба, яблуна, ячмінь, жито, корова, кінь, сорока, лелека*);

3) осіб за родинною спорідненістю (*батько, мати, син, дочка, брат, сестра, дід, баба, онук*);

4) осіб за професійною або службовою приналежністю (*учитель, артист, інженер, хірург, секретер, директор, інспектор*);

5) найрізноманітніших предметів побутового середовища (*ніж, стіл, стілець, костюм, сорочка, будинок, стеля, телефон, хліб*);

6) ознак (*білий, червоний, зелений, голубий, синій, малий, великий, широкий, вузький, далекий, близький, прямий, кривий, квадратний, круглий*);

7) дій, процесів і станів (*ходити, сидіти, спати, будувати, копати, орати, ремонтував, розмовляти, мислити, хворіти, переживати, мріяти*);

8) просторових і часових понять (*день, ніч, рік, місяць, тиждень, століття, хвилинка, година, тут, там, тепер, тоді, колись,десь, південь, північ, захід, схід*);

9) кількісних відношень (*один, п'ять, десять, сотня, десяток, багато, мало*);

10) одиниць ваги (*грам, кілограм, тонна, центнер, міліграм*);

11) службові слова (*і, а, але, щоб, бо, у, на, за, перед, під, через*) тощо.

2 група

Книжна лексика включає в себе слова, що позначають абстрактні поняття: *здатність, старанність, обрання, мистецтво*; слова із забарвленням урочистості: *воїн, стражденний, благословенний*). Книжну лексику використовують не тільки в писемному мовленні. У щоденному усному спілкуванні люди часто порушують теми, які передбачають уживання книжних слів. Книжна лексика поділяється на такі групи:

суспільно-політична лексика — слова, пов'язані з політичним і громадським життям суспільства і людини в суспільстві: *Верховна Рада, Рада Європи, без'ядерна держава, мітинг, вибори, телеміст, преса, пікетування*;

наукова лексика — слова, що вживаються в науковій літературі та в мовленні науковців: *експеримент, аргумент, дослід, спостереження, зіставлення, префікс, іменник, відмінювання, словосполучення, речення, радіус, клітина, пульсари, магнітні хвилі*;

офіційно-ділова лексика — слова, уживані у діловому спілкуванні, зокрема під час складання документів (ділових паперів): *наказ, закон, заява, розписка, реєстрація, інструкція, посвідчення, відрядження, угода, протокол*.

3 група

Розмовна лексика (слова, що їх уживають у побутовому мовленні і які виразно передають оцінку осіб, предметів, явищ і почуття: *плакса, розбишака, здоровань, смакота, вештатися, швендяти, горлопанити, шастати, байдикувати, багатоповерхівка (багатоповерховий будинок – специфічні слова – семантичне стягнення назв-словосполучень)*).

Стилістично забарвлені слова використовують у текстах різних стилів. Людині, яка висловлює свої позитивні чи негативні емоції, завжди допомагає експресія (сила вияву почуттів, виразність).

Додаток до уроку 2

Група 1

Прочитайте виразно текст. Про що він? До якого стилю мовлення він належить? Знайдіть у ньому ознаки розмовного стилю. Назвіть стилістично забарвлені слова та загальноживані (нейтральні).

Жили собі дід та баба. Вже й кінець життя близенько, а діточок немає. Журяться дід та баба : «Хто нашої й смерті догляне, що в нас дітей нема?» От баба й просить діда : «Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревинку, та зробимо колисочку, то я положу деревинку в колисочку та й буду колихати; от буде мені хоч забавка!» журиються.

Група 2

Прочитайте виразно текст. До якого стилю мовлення він належить? Знайдіть у ньому характерні ознаки офіційно-ділового стилю. Знайдіть в тексті загальноживані (нейтральні) та стилістично забарвлені слова.

Довідка

Видана Петренкові Миколі про те, що він навчається в 5-А класі Київського гуманітарного ліцею.

Довідку видано на вимогу районної бібліотеки.

Директор ліцею Г.П. Кузьменчук

Група 3

Прочитайте виразно. До якого стилю мовлення він належить? Які ознаки у ньому наукового стилю? Обґрунтуйте свою думку. Знайдіть в текстах загальноживані і стилістично забарвлені слова.

Асканія-Нова – перший заповідник, заснований в Україні в дев'ятнадцятому столітті. Це заповідний цілинний степ із зоопарком, дендропарком. Асканія-Нова залишається єдиною в Європі ділянкою первісної природи Причорномор'я.

(Великий довідник школяра. – К.: Ранок, 2000, - С. 84.)